

שאלות הומן

אכסניות של תורה

מאת

משה ריינעם.

חכמינו הראשונים ז"ל אשר מבעד אספקלריא מאירה וטהורה, זכה וברה, השקיפו על פני עמנו והיי החמרים והמוסרים ועל פיה (על פי ההשקפה העמוקה וההסתכלות החודרת הזאת) הוציאו משפטיהם על ישראל ויקראו בשמות להמצבים והענינים, הומנים והמעשים המתיחסים אליו—קראו למקום אשר התורה מצאה לה קן בתוכו בשם: „אכסניא של תורה“, והשם הזה נאה ויאה לנושא ומקן מאד אל אמתו. — בכל עם ועם יש פתגמי-מלין הנשואים על שפתי כל לשון הם שני מינים: א) פתגמי-מליצה, שתוק וחדוד אשר הרו ואשר הגו אנשי לצון ובעלי מהתלות, בעלי לישנא קלילא דלית ביה מששא, נאמים נעימים וניבים נאזים, שכל כחם ביפים; ב) ופתגמי-הכמה שיפים בכחם, בתוכנם, בתמציתם ובכונתם, והם תמצית נפש האמה, דמה וחלבה, הותם תכניתה, קלסתר פניה וצלם רמות תבניתה. — „אכסניא של תורה“—פתגם הוא; אך מה עסקו רעיוניו, מה נאמנה כונתי ומה נכון פרושו! כי אמנם — כשם שהיהודי קרא בצדק יהודי נודה, כך בצדק תקרא תורתו: תורה נודדת. חיי ישראל אחוים וקשורים בחיי התורה כשלהבת בנחלת; אי אפשר לנו לצייר דג חי בלא מים ואדם בלא אויר, ואי אפשר לצייר את ישראל חי וקים בלא תורה—אויר נשימתו, מאור עינו ויסוד קיומו. גלים הומים ישאו עליהם דכים ואין הם יכולים לנעת בהם לרעה! מדוע? במה כחם גדול? כי התורה להם חומה מימינם ומשמאלם! מה שלא עשו ולא יכלו לעשות אלפי כלי תתה, הצים ואבני בלסמראות, זאת עשה התנ"ך הקטן, זה הספר שהוא ספר וגם—סִיף בידיו ללחום בו מלחמת-מגן עם שונאיו; הוא שם בשרנו נחושה ועורקינו ברזל; הוא סך אותנו בדם סלמנדרא שלא נשרף בהבל פיהם של מנדינו, בהמרורות הגדולות אשר ערכו

לנו על גבי מזבחי קנאת־הדת, קנאת־הכבוד והעשר, שנאת העמים ואיבת השבטים ומשטמת הקנאים שבכל דור ודור... מה שקצרה יד קרופ ומחיקבלי ואלפי רבבות כלי משהיתיו לעשות, עשתה תורתנו. לו גם היינו כלנו, אנחנו בני ישראל, חגרי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו — אז גם אז, לפי רבות ענינו, שונאינו ומרדנינו, לוחמינו ולוחצינו ואויבינו בנפש החורשים עלינו רק רע כל היום וכזאבום רעבים משהרים למרף, הם עומדים בפיות פתוחות לבלענו חיים—תקופה לא היתה לנו כיום הזה! כי מה הוא הגוי הקטן הזה, גוי ישראל, ובמה נחשב הוא לעמת אמות־העולם הרבות והעצומות אשר להן הכה והעז? ובמה נחשבו רדיפות שאר העמים הזקנים אשר שרש בארץ גועם, שנרדפו על צוארם במשך זמן קיומם, לעמת הרדיפות והמצוקות, הגרושין והמלטולים, המכות והענוים שסבלנו אנחנו מאז היינו לגוי עד היום הזה? הלא כבר מדלי! ובכל זאת, בעת שגוים רבים ועצומים שנתנו חתתם בארץ החיים ספו תמו ואבדו גם זכר למו; הנה אנחנו, גם אחרי כל הרדיפות, ההריגות, הגזרות הרעות והקשות, הגרושין והמלטולים, הענוים והמכאובים שסבלנו—שרבו מלמנות ועצמו מספר—הגזרות לאל כלנו חיים היום ואמתנו הקטנה והעניה, הדויה והסחופה נשארה בעממותה וכל כלי יוצר עלינו לא הצליח! ומי פעל ועשה כל זאת? מי הפיח בנו רוח נבורה נפלאה כזאת, בנו החלשים והדלים? תורתנו הקדושה! היא עשתה את תולעת יעקב לעמוד ברזל ולחומת נחושת אשר כל הרוחות שבעולם לא יזיווהו ממקומו אפילו זיו כל שהוא. „אמרו ישראל: אנו יורעין כחה של תורה“¹), וע"כ השתדלו לשמור את הכה הנעלה הזה מכל משמר, ובו עשו חיל. בשעה שהתיצב רבן יוחנן בן זכאי לפני אספינוס לבקש רחמים על עמו לא בקש ממנו דבר—בחפצו להזק את עמו אחרי מפתחו בנפול בית מקדשו למשוואות נצה—רק זאת: לתת לו הרשיון לקבץ תלמידים וליסד בית מדרש ביבנה²); כי ידע האדם הגדול הזה, אשר בצדק כנהו „נר ישראל, עמוד היסוד, פטיש החוק“³), כי רק בזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים וכי רק אז יש תקוה כי לא יכחד עמו מקרב הארץ ולא יתבולל בעמים אם רוח התורה יהיה בקרבם. „כי כימי עץ ימי עמי. תני רשב"י אומר: אין עץ אלא תורה; הה"ד עץ חיים היא למחויקים בה“⁴) — ימי עמי יארכו כימי עץ, כימי התורה... כי—קיום ישראל תלוי בקיום התורה—

רבים מסופרינו וגם מהמעולים שבהם⁵), מחליטים כי השפה וההסתוריא הן הן שנתנו לעמנו את הכה הגדול, כח קיומו. להם אני אומר: במחילה מכבודכם, אדוני, אהם אינכם אלא שועים, שוגים או משגים. אם תאמרו כי „השפה וההסתוריא“ מהזקות ומאמצות את לאומיותנו—מודה אני לכם בכל

¹) שמות רבה כ"ז. — ²) נטין כ"ז. — ³) זכרות כ"ח. — ⁴) ז"ר ס"ב.

⁵) ע"י למשל במחברת „Die Bedeutung der hebräischen Sprache für das Judentum“ (1888) (נלין ק"י; לידיד נפסי החכם היקר הר"ר יצחק שלמה פוקס מ"י; במאמר „לפון עבר וערכה בחיי הכוח של יהודי רוסיה“ להרצ" בן-חיים (וואסחאלד לשנת 1888, ח"י XI-XII) וזכר מאמרי הסופרים במה"פ.

לב; האיש היודע כי יש לנו שפה והיא השפה היותר עתיקה, הלשון שבה, כערות הויל' וכהוראת כמה מחכמי אוה"ע⁽¹⁾, נברא העולם; כי היא "אחת מארבע הלשונות שנאים שישתמש בהם העולם"⁽²⁾, אשר גם חכמי אוה"ע הודו כי לה היתרון על כל אחיותיה הזקנות והצעירות: "כי כל לשון לא תקום לדבר בעוז ותעצומות כמות" (דברי לוסהער) "ומליצותיה נאדרות ויקרות מאין כמות, עד כי גם לשונות היונים הפלאמנים אין למו ערך ודמיון אליה" (כערות הייניסת) וכל הלשונות היותר נבחרות כאין וכאפס נחשבו נגדה" (דברי שתובריאן); — האיש היודע כי יש לנו הסתוריא שאין כמה לכל אמה ולשון בעולם, כי הוא בן-עם-רם אשר מסנו יצאה אורה לעולם כי אבותיו עמדו על הר חורב—ההר "שממנו ירד חורבן לעכו"ם"... הוא אמנם לא בנקל יפרד מעל עמו. אך בכ"ז הגה החוט הזה, חוט קל ודק, חלש ורפה כח מאר, ואם תגע בו יר רוח שאינה מצויה יתק כהנתק פתיל הנערת בהריחו אש!—לכן אל נא נעשה שקר בנפשנו לאמר: כי השפה וההסתוריא נתנו לנו את כח קיומנו! הדבר הזה, שהחזיקו בו רבים, אינו אלא טעות גדולה. יש כח ביד השפה וההסתוריא לחזק לאמיות עם, ואין כח בידה לקיימו: תבא ההסתוריא בעצמה ותתן עדותה: ראה ראינו עמים רבים ששפתם היתה אתם, ספר יהוסם (הסתוריא) בחיקם, ובכ"ז נכחד קימם ולא נשאר מהם שריד ופליט; ולמה? אלא בשביל שתורתם, דתם ואמונתם היתה רופפת בידם, וע"כ בנושבו בהם רוח שאינה מצויה ויהיו כלא היו... נעבור על ספר דברי הימים הכללי, נחפש בו באבוקות, ולא נמצא בו זכר לבח כזה לשפה והסתוריא. ומי זה נתן לנו כח קיומנו? מי שמר את לאמיותנו בכל דור ודור בקום זרם החיים לשטוף אותה? התורה! היא רק היא. הגבורה הנפלאה הזאת, אשר במלה אחת תפרק הרים ותשבר סלעים בעולם הדתי⁽³⁾, היא יצקה בנו רוח הגבורה והקיום, רוח הלאמיות האסתית. תורתנו הקדושה איננה איזה חוט דק, חוט קל אשר אם יתפש בידים ינתק, כי אם רתוקת ברזל חזקה המרתקת ומהברת ומרבת את מחזיקיה לעמם. בין הקדושים אשר קדשו את ד' ברבים, אשר ברצונם המוב מסרו את עצמם להרג על אמונתם, בין האנשים אשר הועלו על במת האינקוויזיציאן היו רבים, רבים מאד בל"ם, אשר לא ידעו לא את שפתנו ולא את דברי ימינו; ובכ"ז ברוח גבורה נפלאה נשאו וסבלו בעד דתם! וא"כ מי הפיח בהם את הרוח הגדולה והחזקה הזאת? התורה, האמונה, הדת! ועל כן אם חפצים אתם למצא פשר החידה המכה אתכם בתמחוק, פתרון חידת קיומנו בין העמים, שוא לכם הפש אותה בשפתנו, בספר דברי ימינו ובזכרונותינו;

(1) בל ס' י"ח וסליא. — (2) ירושלמי מגילה ס"א.

(3) אח הכח הנפלא הזה נייר לנו בנצעים בולסים ר' לוי (נמר שהם ע"פ סוגה בשושים) במאמרו: "כטוב שבעולם אלס נושא אזה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוליא ייחזויו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו: כשנסה אדומה רחמי, וטורס ממנה מיד. מי גרס לו שלא יקרב לה? אזה סתל כרזל יש ציניסס? ואזה עמוד כרזל ציניסס? אזה נחש נכסו? ואזה עקרב עקטו שלא יקרב לה? דברי תורה!"

בקשו אותה ברתנו, בתורתנו ותמצאותה. היא נתנה לנו את כה קיומנו וסבלנו, ולולא היא כבר אבדנו, כלנו אבדנו וזכר לא היה עוד לעם עתיק־היומין, לעם ישראל. וד' אלהים אשר בחר בנו הפץ בקיומנו, וע"כ נתן לנו את תורתנו והשרה בינינו שכינתו בכל מקום לבל יאבד נצחנו, וכמאמרם: בכל מקום שגלו שכינה עמם⁽¹⁾; „אתי מלבנון כלה, אמר הקב"ה אתי (כא' בתורת־י) גליתם מביהמ"ק שנקרא לבנון⁽²⁾; כי אמר: „אם מניח אני את ישראל כמות שהן (בלא תורה) נבלעין הן באומות"⁽³⁾ ותהי לנו תורתנו שומרנו על יד צלנו מכליון הרץ ומאבדן נצח.

ובגורל ישראל בעמים—גורל תורתו בלאומים; גם היא נודדת מקנה. מיום אשר בית חיינו המדיניים הורס, מיום שגלינו מארצנו ונהיה נודדים בארצות לא לנו, לא עברה עלינו תקופה אחת כבירת שנים בישיבה שקמה על מקום אחד; נתקיימה בנו האלה הכתובה בספר התורה: ובגוים האלה לא תרגיע. כאבותינו מלפנים, רועי צאן ומקנה, וכהעמים הנודדים גם היום, היהודי בגלותו — היום כאן ומחר שם. ומה נאמנו דברי ר' אחא באמר: כל מי שיודע להשוב ימי הגלות ימצא שיום אחד יושב יעקב בשלוה בצלו של עשו...⁽⁴⁾ היום אננו יושבים שלווים ושקטים ומחר—הרג ועשק, כליון וגרוש! ואולם אנהנו המאמינים בההשגחה האלהית הפרטית עלינו, מאמינים כי—„צדקה עשה הקב"ה שפזרנו בין האומות"⁽⁵⁾. ד' הפיצנו וורנו בגוים להיות לאור עולם; מלאכות עמנו היא (למרות אלה הרואים בזה כעין גסות־דיוה לאומית) להרהיב את דעת האלהים בארץ, ללמד ולהראות יחודו, להעביר גלולים מן הארץ ולתקן עולם במלכות שדי ע"י תורתנו הקדושה. ואלו היינו יושבים ימים רבים במקום אחד או לא היתה השפעתנו הרוחנית על זולתנו אלא באותו מקום; אבל כשאנחנו מגורשים ומטולטלים ממדינה למדינה הנה אנהנו ממלאים את יעודנו ואת מטרתנו בכל הארצות ובכל הגוים אשר הדיחנו ד' שמה ללמד תורה ודת ואהבת אדם; וההשפעה שהשפיע עם ישראל מרוחו על העמים זולתו (שבזה מורים כל החכמים גם מהכמי אומות העולם) השפעה רבה וגדולה מאד היא.—וגם הזרנו במקומות רבים אינה אלא לשובתנו בכדי—ש"אם יבא עשו אל המהנה האחת והכהו, אלו אחינו שבררם, והיה המהנה הנשאר לפלטה, אלו אחינו שבצפון"...⁽⁶⁾

הנה כי כן, כמו לעמנו כן לתורתנו לא היה מקום מוחלט, יתר נאמן, כי אם אכסניא; וע"כ קראו לה הכמינו: „אכסניא של תורה". והיא אמנם לא האריכה ימים באכסניותיה ותחליף אתהן — בפקודת בעלי האכסניות — לפרקים לא רחוקים; פעם התאכסנה בספרד ופעם באיטליא, יש אשר בצרפת ויש אשר באשכנז, היום בפולין ומחר ברוסיא, וכן לה הליפות וצבא.

(1) ידועלמי חגיית ס"א; ועי' ספרי ס' דעלוק; צמד"ר ס"ז. — (2) שמוס דכס סכ"ז.

(3) חגיית ס"ב. — (4) מד"ר סס"ג. — (5) ססחים ס"ז. — (6) מד"ר סע"ו.

זה לנו מאות בשנים מאז היתה רוסיא ה"אכסניא של תורה". רוסיא היא מרכז היהדות להתורה בכל העולם כלו; בימים האלה יאמר: מרוסיא תצא תורה ודבר ר' מפולין! וע"כ נכבדים לנו בתי הישיבות לתורה ולתעודה שברוסיא, אשר מהם תצא אורה זו תורה לכל בני הגולה, להתבונן עליהם בשום לב; ולהם הקדשתי מאמרי זה. ואין אני חושש להצטרך מראש אולי יפגע עמי (למרות הפצי) בכבוד מי שיהיה אחרי שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי כונתי רצויה: להרים קרן התורה. יודע אנכי כי העת הזאת שאנו חיים בה היא עת לבנות ולא להרוס; לנמוע ולא לעקור נמוע. ..

א.

ישיבת וואלאזין.

I.

הישיבה הראשונה בזמן ובמעלה ברוסיא, היא ישיבת וואלאזין (הנקראת ישיבת "עץ החיים"). ידי רבנו הנאון ר' חיים מוואלאזין ז"ל יסדרה, והוא ירה אבן פנתה. האדם הגדול הזה ראה כי רפו ידי התורה, ויכול היות שברבות הימים יהיה עמנו בלי מורה, כי אם אין גדיים אין תישים ודלתות בהמ"ד ינעלו היו, ויאמר לקדם את פני הרעה: בשנת תקס"ג ירה אבן פנת ישיבת וואלאזין, אשר זכתה אחר כך להיות מרכז התורה בכל תפוצות ישראל. ראשיתה היה מצער מאד: עשרה אנשים לומדים מיושבי העיר הקטנה וואלאזין (מחוז אשמינא, פלך ווילנא בליטא) נאספו יחדו; והוא, הגר"ח ז"ל, הגיד לפניהם שעור בתלמוד; אך מעט מעט החלה להרחיב יריעותיה: לשע הישיבה הזאת יצא בכל סביבותיה וינהרו אליה לומדים מכל עברים לשמוע לקח. בתחלה נהלם הגר"ח בעצמו בלחם כי לא השוהו אלהים מעט עשר (בית-מלאכה לארוגת צמר היה לו); ואולם כשהחלו התלמידים להתרבות וקצרה ידו לפרנסם, הוציא לאור קול קורא להעיר ולעורר את הצבור הסתגמנם לתת ידו למפעל הקריש הזה. בהשקפתו הברורה על החיים בכל צבעיהם שם לו לחק לתת היכולת בידי תלמידו הבית לאכול על. שלחן עצמם ולבלי להתבזות לאכול ארוחת ימים על שלחנות אחרים, ארוחה המשפלת רגשות לב הלומדים עד לעפר ומרגלת אותם ללחם חסד, כמאמרם: "כל המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו". קול-הקורא אשר הוציא, דבריו הנמרצים שיצאו מעמקי לבבו, לב בוער באהבת התורה הקדושה, נכנסו ללב עמו, וכלם השתתפו להיות לו לעזר במלאכתו, מלאכת הקדש, ואז בנה הגר"ח בית-תלמוד, ובעצמו הגיד השעור, על דרך הפשט הפשוט (בלי הערבות פלפול וחידוד), כפי שהורו מורנו הגדול הגר"א ז"ל, לפני תלמידיו, מדי יום ביומו. וגם חתנו הנאון ר' הלל ז"ל (שהיה רב בהוראדנא) הגיד שעור קבוע. כשנפטר הגר"ח ז"ל עלה בנו הנאון ר' יצחק ז"ל (הנודע גם לאיש מלומד בהכמה ותחם בהויות העולם) על הקתדרא. בימיו נתגדלה הישיבה

ונתרבו התלמידים; אפס מפני טרדותיו (כי היה מתערב בעניני הכלל, ופעמים אחרות נקרא לבא פטרבורגה להתייעץ בעניני עמו, כנודע) ירדה מעט הישיבה וחתנו הגאון ר' אליעזר יצחק ז"ל הגיד השעור ובסוף ימיו הגיד חתנו השני הגאון ר' נפתלי צבי יהודה ברלין הי"ו את השעור; וכשנפטר הג"ר יצחק נתמנה חתנו הבכור הג"ר אליעזר יצחק לריש-מתיבתא קבוע, וחתנו השני הג"ר נצי"ב היה לו למשנה. בימיו התרוממה הישיבה ונתרבו תלמידיה. אך הגרא"י היה ידוע חולי ולא יכול להשתמש בכתרו. אז נולדה מחלוקת: מי יעלה על כסא הר"ם ומי יקום במקום הרא"י? הג"ר יהושע העשיל לעווין ז"ל הפך לנהול כסא ר"ם ולא עלתה בידו, ומעט מעט הדלה המחלוקת. הגרא"י נתבקש בישיבה של מעלה, וכישיבה של מטה (בישיבת וואלאזין) נשארו על מקומו הגאון ר' יוסף דובער סאלאוויישיק והגאון רנצב"י ברלין. שנים אחדות השתמשו שניהם בכתר אחר אך גם אז צמחה מחלוקת בהישיבה כי רבים נטו אחרי הגריד"ב מפאת תרופותיו ופולפוליו ורבים היו גם את הגרנצ"ב בשביל בקיאותו ושכלו הבריא והישר. אך כעבור שנים אחדות הבין הגריד"ב כנראה כי חסרו לו כל הסגלות הראויות והדרושות לר"ם בישיבה גדולה כזו, ויסר את העטרה מעל ראשו ויהי לרב בעיר סלוצק וישאר הג"ר נצי"ב אחר ומיוחד בתור ר"ם בישיבת וואלאזין, והנהו מכהן בכהונתו זו עד היום הזה.

אלה קצות תולדות ישיבת וואלאזין וקורותיה בקצור נמרץ⁽¹⁾.

II.

סופרי ישראל הרגילים לדרוש תלי תלין על כל קוץ וקוץ, לקחו להם את ישיבת וואלאזין לענין לענות בו, ואין מספר ל"המאמרים" שנכתבו אדותה. בכלל, כל היודע תכונת ספרותנו העתית יורה כי היא ספרות שכלה "שאלה", בהיותה מלאה "שאלות" עד אין סוף, שאלות שכמה מהן באמת נכברות לנו, אך רבן נבראו מן הרקק, מהבל פיהם של הכתבנים, שאין להם בעולםם אלא ד' אמות של כתבנות. בכל מקום שהם מוצאים דבר הרורש, לדעתם, תקונים מיד הוא נעשה "שאלה"; באופן זה נבראו כל "השאלות" הידועות, הממלאות כל הללה של ספרותנו העתית. גם ישיבת וואלאזין היתה לשאלה בפי הסופרים. באו אצל הישיבה הזאת ומה תהוו בה? גל גדול יום רחב ידים. הידעתם מה אלה הם? הנל — גל של עטים שבורים, של נירות ממושמשים וקרועים הוא, והים — ים של דיו הוא!... אצלנו שכל נער יודע שתיים שלש מלין לכתוב בל"ע הוא סופר, וכל סופר מציע הצעות, וכל הצעה עולה על במת מכה"ע — אצלנו לא יפלא אם רבו כמו רבו המאמרים שבאו במכה"ע על אדות הישיבה הזאת. אך הידעו הסופרים מה הם הפצים? הידעו בעצמם מה הם דורשים, ממי הם דורשים ומתי הם דורשים? לא נדבר מפרהי הכותבים, הכותבים ואינם יודעים מה הם

⁽¹⁾ ונחלוצה—להלן בתולדות ישיבת עץ החיים. שכתב ידידי הרב מ' צאנז'יטשעווסקי (האסיף לשנת תרמ"ז).

כותבים, דורשים ואינם יודעים מה הם דורשים (שהרי כל הפצם ומטרתם פרסום שמם ותו לא מירי); אך הסופרים המובהקים, הפובליציסטים הידועים, הירעו הם מה הם מבקשים משיבת וואלאזון? הירעו הם מה טובם של התקונים שהם דורשים? נשובה ונראה!

המענה היותר גדולה שאנו שומעים מפי הסופרים אוהבי הישיבה ומנגדיה, מכבדיה ומזיליה, היא העדר לסוד ההשכלה בהישיבה. הארון צערער-בוים בעל "המליץ", שהוא (כמו שהבטיח בעצמו כמה פעמים) אחד ממקידי הישיבה, מבקש למעט את ההשכלה שורק בכרם הישיבה ודורש להוסיף על חקי הלמודים בישיבה (הישפראגראממא ערוכה בישיבה זו?) רק את הלמודים האלה: א) להגות בסה"ק מפורש ושום שכל עפ"י פשוטו של מקרא מלבד הדרש אשר ילמדו בה במחלוקות העליונות (ובכן ברא ה' צערערבוים, ברמיונה, בואלאזון מחלוקות עליונות ותחתונות!); ב) ללמוד שפ"ע בכל פרמיה ודקדוקיה וכללי ההגיון ולכתוב בה בסגנון צה וברור; ג) רברי הימים לבני ישראל מאז היותם לגוי עד היום הזה; ד) חכמת האמונה ומחקריה עפ"י שיטת חכמינו; ה) לשון ספרי מוסר המזוקקים; ו) לדבר ולכתוב כן בשפת המדינה ולהבין אותה על בוריה; ז) להשתלם במלאכת ההשבון; ח) ללמוד קורות עמי התבל וביחוד קורות ארץ מולדתם; ט) ללמד לדעת תבנית הארץ בכלל וארץ מולדתם בפרט; י) ידיעות נחוצות ברומה לאלו" (ראה מאמרו "ישיבה של מעלה", המליץ לשנת 1880 גליון 36).—ובכן מה ה' צערערבוים דורש מעם ישיבת וואלאזון? רק שילמדו בה התלמידים (נוסף על למודי התלמוד והפוסקים): ביבעל-עקסענעזע, לאַנגיק, הסתוריא, תיאולוגיא, מאַראַל, מאטהעמאטיק, גיאוגראפֿיא וכי'. — הנכם רואים, אדוני הקוראים, כי ה' צערערבוים מסתפק במועט; אך גם המועט הזה אי אפשר לדרוש משיבת וואלאזון, לרעתו, בשביל כמה טעמים:

א) אם מנקודת הראות של בית-מדרש-לרבנים נביט על ישיבת וואלאזון, הנה מלבד כי כל הלמודים הרבים האלה אך לסותר הם, שהרי אליבא דכולא עלמא די לו לרב ברוסיא שירע לשון הארץ ודברי ימיה ועוד ידיעות מעטות ומגובלות כאלה, כמו שכן גם הממשלה דורשת מרבני היהודים (עיין בתכנית למודי הרבנים בפולין); אך לו היינו קובעים את כל הלמודים האלה לחוק בהישיבה כי אז מסופקני מאד אם במשך יובל שנים היה יוצא מן הישיבה אפילו רב אחד. ואפילו אם לא נסכים לדעת הגאון הנצי"ב "כי כמו שחולין שהורים מטמאים את הקרש בנגיעה, כך למודי חול, אע"י שאין בהם שמץ טבאה ואיסור, מפריעים קרושת התלמוד והצלחתה כשהם מודוונים בפונדק אחד" (לשון הנצי"ב במכתבו לה' צערערבוים, המליץ 1885 נ" 9); אך כי זוג של השכלה עמוקה, הדורשת שקידה רבה ולמוד תמיד, כזו שה' צ. וחבריו מבקשים, עם תלמוד תורה, שאינה נקנית אלא למי שממית עצמו עליה, בודאי לא יעלה יפה—זה ברור. ובאמת היוכל התלמיד לזכות לשני כתרים, כתר רב מובהק בתורה ובהוראה וכתר חכם, בזמן קצר? אם יבלה עתותיו בלמוד שפות וסדעים רבים, תורתו אימתי נעשית? והלא ענינו רואות את הרבנים-הדוקטרים בחו"ל, ותלמידי בתי הסמינריום וכל מאן דעסקין בלמודי

בתי מדרשיהם, היודעים שבעים לשון ובקאים בשבע חכמות, ולא ידעו אפילו צורתא דשמעתתא (עפ"י רב, — ובמובן בני ארצנו), ומכש"כשמערת הרבנות וההוראה איננה הולמתם. וברוסיא, אשר ב"ה עוד התורה חיה בפינו ובפי בנינו, עוד לא אפשר דרי שרבנים כאלה, הלומדים כל התורה כלה על רגל אחת, יהיו רבנינו, מורי הוראות בישראל...

(ב) ואפילו אם לא נרבה לבקש כה' צעדערבויס, אפילו אם נגביל שעור הלמודים ונעמידם רק על למוד לשון רוסיא ועוד ידיעות קלות ושמהיות, שאינן דורשות למוד ושקירה רבה, גם אז לפי דעתי צדק הר"ם במנעו את הפי' המשכילים הזה. כי הנה הם, הסופרים השופטים על הישיבה, גם המימינים וגם המשמאילים, ברבם כן לא ידעו את מהות הישיבה וטיבה ותהלוכותיה. ביריעה ברורה; ואלו ידעוה הסופרים ביריעה פנימית או כמני הבנו כי הדבר הזה א"א הוא שיקבע בהישיבה. ישיבת וואלאזין תכולכל רק מנרבות נדיבים, ורב המנרבים האלה (שהם עניים מרודים ואנשים תמימים) נותנים נרבותיהם רק לשם מצוה, מצות תיה; לא נקחד מהם כי התורה הולכת ומשתכחת מאתנו מעט מעט, וכי צריכה היא חוץ ותמיכה וע"כ הם נותנים בלב שמה את פרוטתם האחרונה להישיבה — על מנת שיהנו מנרבותיהם אנשים שירימו קרן התורה, אנשים שישקיעו ראשם ורבים רק בלמוד ש"פ ויוכלו (ויהיו ראויים) לכהן בתור רבנים, רבנים במובן אחינו החרדים בני הדור הישן, להבריל בין הטמא ובין המטהר, בין דם לדם ובין דין לדין. ועתה אם יאמר הנצי"ב לשנות צורת הישיבה, לקבוע אפילו שעה אחת ואפילו רגע אחד ביום לחובה ללמודי חול, הנה יקעקע בפעם אחת את הישיבה וביריו יהרוס את הבנין הגדול הזה, אשר רבות עמלו בוניו בו! כי מה יאמרו הבריות? מה יאמרו המנרבים בשמעם את ההרשה הזאת? (ועליכם לדעת כי המנרבים אינם לא המשכילים ולא הסופרים, לא הדברנים ולא הכתבנים הדורשים תקונים בלי דעת וחשבון, כי אם ההמון הפשוט, ההמון התמים הזה שרק לו יש לנו להודות על כל הסגולות אשר נשתמרו עוד בתוכנו מרור דור!) מה יאמרו התמימים האלה שכל פלפולי הסופרים זרים לרוחם? הלא יאמרו: לא ישיבת "עץ החיים" היא ישיבת וואלאזין כי אם סעמינאריום הברעסלאוי, לא הגאון ר' נפתלי צבי יהודה הוא הר"ם, כי אם ההכם פראנקעל! ואז? אז יחדלו מתת ידיהם לה, עד מהרה יסתמו צנורות ההשפעה, מעיני הנרבות יחרבו, הנלגלים יעמדו מלכת והישיבה, זה הבנין הקדוש והנערץ יפול בנפלים! כללו של דבר: כחה של ישיבת וואלאזין היא רק בתורתה, כל זמן שהכח הזה קיים—הישיבה קימת; יסור ממנה כחה וגם היא תשוב לתהו ובהו. ואם כן כל האומר: יקבעו למודי חול לחוב בהישיבה, ותשאר הישיבה בכחה כמו שהיתה, הרי הוא כאלו אמר לשמשון הנכור: גלה את שערך והשאר בגבורתך! בשביל כך אני אומר להר"ם: יישר כחך שאתה עומד כחומת נחשת וכעמוד ברזל נגד התקון הזה שהוא קלקול!

(ג) אם לא יתם עוד שני המעשים שנתתי בזה להראות להסופרים כי בבקשם תקונים, בדרשם השכלה בישיבת וואלאזין—אינם יודעים כי מבקשים

הם ליבש מים או לאפות עונות של שלג, הנה אוסיף עוד טעם אחר ובעל כרחם יודו כי אתי הצדק. היודעים הם הסופרים מה טיבה של ישיבה זו? הישיבה הזאת היא רק בית אוסף ללומדים, בה אין כל שמה מסיבה, אין סדר למשנה; הלומדים לא נגבלו בהנבלות ושעורים; כל מי שבא לכאן ללמוד חפשי הוא לנפשו ללמוד מה שלבו הפך, ואין מנהל ואין משגיח ואין מורה. בויאלאזין יכנסו בחורים שרבים כבר מלאו כרסם בשו"פ, ובאו הנה רק להוסיף לקח בעצמם; הישיבה בעיניהם מקום מקדש ומוצלה ללמוד התורה. אבל עיקר למודם הוא מה שהם לומדים בפני עצמם. השעור שר"מ מגיד לפני תלמידו הבית, מלבר שרב התלמידים לא יבאו כלל לשמוע אותו, הנה הוא רק בכרישיקרא עליה שם "ישיבה", ובכל אופן איננו עיקר. בקצרה: ישיבת וויאלאזין איננה לא בית-ספר לנערים ולא בית תלמוד לבהורים כי אם בית אוסף ללומדים הבאים שם להשתלם בפ"ע כשו"פ. ומי זה לא ידע כי לדרוש שעור למורים קבועים לא נוכל רק בבית-ספר שיש בו מחלוקות זו למעלה מזו, שיש בה הגבלות ושעורים והתלמידים יודעים שעור הידיעה הנחוצה להם בכרי לכתום במחלקה זו, וכמה עליהם לשבת בה וללמוד, עד שיכנסו במחלקה עליונה מזו, וכדומה לזה; אבל בישיבת וויאלאזין שאין בה לא מחלוקות ולא למורים מונבלים, הנוכל לדרוש כי יקבע בה סדר למורי חול? ועם מי ילמדו התלמידים האלה?—כמרוסני שכל איש שלו שכל בריא יורה כי בשביל הטעם הזה בעצמו אי אפשר לדרוש למוד השכלה בישיבת וויאלאזין כי לא זה המקום. (1)

סמין המענה הזאת היא מענת ה' ברדימשעווסקי שטען על הישיבה: "מרוע לא ילמד (הר"ם) לבני הישיבה את רוח העם, רוח התורה והיהדות? ולמה ינעל דלתות התורה הזאת לפניהם, הלא תורה היא וללמוד בה המה צריכים? מרוע לא ישתדל למעת בהם שורק ממושגי האומה והיהדות? ומרוע לא ילמדם תולדות ישראל?"

לא אכחד כי תשובת הר"ר אטלאס שהשיב להמועין הזה על טענתו זו לא הניחה את רוחי; ה' אטלאס בתמימות יתרה אומר: "כשאנחנו לעצמנו לא נבחר כי לא נוכל לכונן את הרוחות האלה מה המה לנו?" הן אמנם, צדק ה' אטלאס באמרו: "האיש אשר יצורי גוו הזקים ולא התמכר עוד לרופאי האליל לשאול באוריהם, האיש הזה יעמוד בפני כל הרוחות, ישא ויסבול גם רוח-קטב ולא ימעדו קרסוליו"; אבל שגה באמרו: "אלו פינו המסובלים בתורה ובמצות, היושבים לפני ד' בבית הישיבה אנשים בריאים ושלמים הם אתנו אם גם לא ישאפו אל קרבם את הרוחות המבריאים וכל סמי המרפא אשר התוו לפנינו רופאי האליל"—כל זה היה בשכבר הימים! לראבון הלב, "מהלל הדעות" כבר הרדה גם בבתי המדרשים והישיבות... ינסה נא ה' אטלאס לבא לישיבת וויאלאזין להתבונן עליה בעינא פקיתא אם לא ימצא שם בין ארבע מאות

(1) אז דברי אלה הנעמי נחלת שנת תרצ"ח לפני הכרזת רשי' סין צוויילג, בדברי עמו ע"ד ישיבה וויאלאזין; ובספר מלא אמר לי כי בדבר הזה דעמו כדעתנו, כי אין לדקדק לקבוע לסודי השכלה בישיבת וויאלאזין משני אחרו הסעם (ג) שזכרתי.

התלמידים "אנשים אשר עמודי גום רופפו" ... אם לא ימצא שמה הרבה תלמידים אשר "עליהם לבקש ולדרוש אחרי אויר נקי ורוח מבריא" ... ולהם רוח היתהדות, המאור שבתורה, דברי הימים הם סמי מרפא! אין חלקי בין "הדברים לדור" האומרים כי "יש בכת הרוח הלאומי להחזיק את עם ישראל"; יודע אנכי כי לא הרוחות אך "התורה היא המרכז אשר משם רועה אבן ישראל, והיא תמשוך בכחה ברב או במעט גם את אלה אשר עזובה כבר; אבל אם נחליש את המרכז מי יודע כמה אברים חלשים יפלו מהגוף בלי ישובו עוד אליו?" — יודע אני זאת; אבל כי תועילנה הרוחות האלה לחזק את רגש האהבה לעמם ולדתם בלב התלמידים אשר כבר חלו במחלה הזאת, "מחלת הרעות", לא אפונה רגע. הסתוריתנו, בהראותה את ההבדל בין רוח הישראלי ובין רוח שאר העמים שנספחו בזרם התולדה, בהראותה תכונותיו וסגולותיו הנפלאות תצית בלב התלמידים את רגש האהבה לעמם; ועל ידי התולדה תפקחנה עיניהם וידעו את עמם ואת צרכיו. "נורא הדבר (אומר הרמב"ם) אם אלה האנשים אשר המה ראשי האומה והיהדות לא ידעו מה הוא ישראל? ומה היא היהדות? בתורי ישראל המצוינים ויושבים ועוסקים בתורה, מטיילים בנ התורה ארוכות וקצרות ולא ידעו מאומה ממושגי היהדות והאומה, או אפוא פרק אחד מתולדות ישראל!" — הנה כי כן, כל התלמידים האלה כשהם לעצמם טובים ונהוצים; אבל כי ילמדו בישיבת וואלאזון לא נוכל לדרוש בשביל כל השעמים שזכרנו לעיל. הן אמנם כי לא כלמור לשון רוסיה והדומה לו למוד דברי ימינו וחכמת ישראל ושאר התלמידים ממין הזה; שהאחרונים גם לדעת הנצי"ב בעצמו כשרים וטהורים הם, וגם המון המגדבים לא היה מרגן באהלו בשמעו את דבר התלמידים האלה; אך אם ישאל השואל וידרוש הדרוש: "למה לא ילמדו להתלמידים פרק בדברי ימינו, בסדר תנאים ואמוראים, בתולדות ההכמים ושמותיהם, בדרכי המשנה והגמרא ובדקדוק לשון התלמוד? מדוע ספו להון להתלמידים את התורה כתורא ואין מוציאים להם את המאור שבה, למען אשר יהנו מאורה ותבא חכמת ישראל בקרבם בסדר ישר? למה ימסרו להתלמידים את אגרות הו"ל כפשוטם וכמשמעם ולא ישתדלו להסביר להם הדברים עפ"י הרמזים הצפונים בהם שהם נכתבים למבין?" אם כאלה וכאלה ישאל השואל הנה יהיה בעינינו כאלו היה עומד ושואל: הגאון ר' נפתלי צבי יהודה למה לא יהיה קורא הדרות גראטץ, מבקר וחוקר ווייס, בלשן קארוט, כותב הארץ נייבויער? הן השואל הזה יודע כי גראטץ, ווייס, לעווזאן, קארוט, נייבויער ושאר חכמי ישראל הגדולים לא יבאו וואלאזונה לישב על הקתדרא, וא"כ הוא מבקש כי הנצי"ב בעצמו יורה כל התלמידים האלה? הניון ישר מאד!

הנה כי כן, רב הסופרים ששרו בישיבת וואלאזון נרגא לא ידעו איזה תקונים נהוצים בה באמת; הם ידעו רק כי יש לנו ישיבה כזאת, כי אין בה סדרים וכי נחוצים בה תקונים; אבל איזה תקונים? על מדוכה זו ישבו אך מעט, וע"כ הוציאו משפט מעקל. — ולא די שדבריהם (של הסופרים) סותרים דברי תורה, אלא שהם סותרים זה את זה! — לא יאמן כי יספר כי הפה שדבר: "כלל גדול בחקי התלמוד אשר בישיבה זאת כי העיקר הוא התלמוד האיכותי לא התלמוד

הכמיי, כלומר: החובה על כל תלמיד להעמיק הקור אחרי שמה כל תנא או אמורא בכל מקצוע ומקצוע, ולבאר את כל המימרות אשר המה כסתירות להשמות ולחפש אחרי הסבות שבעבורם המה פרטים יוצאים מן הכלל; אבל התלמוד הכמיי כו' אינו נוהג שם כל עיקר⁽¹⁾ הפה הזה בעצמו אומר במקום אחר כי "לא טובה היא (ישיבת וואלאזין) משאך הישיבות, אחרי אשר כסדם צמצם בה את התלמוד בר' אמות של הלכה פשוטה ולא נתנם להרדור בתוך רוח התלמוד"⁽²⁾. והוא בעצמו מקונן על התגשמות למודי התלמוד שם, שהכללים נדחים מפני הפרטים, "ולמוד התורה נעשה בדרך מוכני (מעכאניש) נמרא גמור זמורתא תהא!"

סוף דבר: רב הסופרים שהתפלפלו ע"ד ישיבת וואלאזין והציעו הצעות ויעצו עצות בנו בנינים ברוח, לפי שלא ידעו מעמד הדבר כמו שהוא, ולא השניחו אם רוח העם דורש התקונים שהם חפצים, ואם השעה צריכה והמקום ראוי לכך.

III.

אם ילמוד הקורא מדברינו הקודמים כי לפי דעתנו ישיבת וואלאזין היא כלה שכלה נאה ואינה צריכה לא כהל ולא שרק ולא פרכוס — ישנה ברעתנו. אינני מחליט ואומר כי כל דרכי הישיבה קדושים ואין בהם כל סלף ומעות; גם בישיבת וואלאזין יש מגרעות וגם היא דורשת תקונים, אבל לא אותם התקונים שדרשו רבי הסופרים. בבאנו עתה לשלוח יד בדבר קדוש כישיבת וואלאזין שהיא לב האומה ימרכו היהדות, צריכים אנחנו במרם כל לדעת כי הימים האלה ימי ירידת התורה הם; עלינו לדעת כי בשעה שגלגל החיים עושה את תקופתו הנמרצה, ובכה התקופה ישליך אחר את החלקים הרופפים בו, אז עלינו להגדיל את הכח בהמרכז שיהיוק בהחלקים האלה לבלי יתפרדו כל כך בנקל; וכי הישיבות בכלל — וישיבת וואלאזין כאחת מהן — הנה המרכז ונקודת ההשענה שכל בית ישראל נשען עליו; כי על כן עלינו להיות נזהרים בתקונים כאלה, לבלי יגעו לרעה בהישיבה עצמה. ולא מעטים הם התקונים שישיבת וואלאזין דורשת באמת; ואנחנו רק את היותר נכבדים נוכיר.

(א) סדר תלוקת הכסף לתלמידי הישיבה כך הוא: הבהורים יקבלו פרס משני ר"כ להרש עד שלשה והאברכים מארבעה עד תשעה ר"כ, אך לא כל התלמידים שוים ולא דין אחד ומשפט אחד להם בנוגע להתמיכה הדלה הזאת, כי — המקום גורם. עפ"י תקנת הר"מ משפט הבכירה לאלה התלמידים אשר ערי מולדתם מרביות להתנדב להישיבה, וגם אלה ישיגו לכל היותר ע"ה קאפ. לשבוע מכסף התרומה הנחלק פעמים בחרש; ואלה אשר נולדו ב"מזל רע" בעיר קטנה או בעיר שאנשיה קופצים את ידיהם ומאמצים את לבותיהם בנוגע למעשה הצדקה הזאת, אלה האמללים יקבלו עוד פחות מפרס הקטן הזה. וגם זה אם התלמיד הוא אחר מעירו; אך אם יבאו אחרים מעיר אחת

(1) כרמ"כ נכסוף חמ"ז ז' 242.

(2) כרמ"כ נכסוף חמ"ח ז' 64—65.

ונגרע מערעם עד ס' קאפ. ופחות! בסכום הזה לא תגע יד הבחור כמעט, כי בעל האושפיזא מקדים לנבות אותו בשביל דמי-אכסניא, ולהבחור העני ישאר רק—בטן רעבה ונקיון שנים! נורא, נורא מאד מצב האמללים האלה אשר לא לפעמים רחוקות יסבלו גם הרפת רעב! באו להישיבה והתבוננו מאד: התראו שמה פני הבחור איך נהפכו כשולי קררה? הוא ישים לילות כימים להנות בתורת ד', ובשעה שהקבה מבקשת תפקידה הוא אָנוס להשיב פניה ריקם... משוררנו בהפצו להפליאנו „מה עצמה מה גררה השוקת הדעת, בללב נערי ישראל זו עם תולעת" הוא קורא ברנש:

„עמדו על דרכי מיר אישישוק וולזון
וראו בחורי עני הולכים בחפזון
אך הארח ימדו בשעל.
אנה הם עולים? לישון על הארץ,
לחיות חיי צער, לשאת כל קרץ—
זאת התורה אדם כי ימות באהל!" (1)

אך לו ידע המשורר כי לא רק לישון על הארץ ולהיות חיי צער אך גם לרעוב, לסבול הרפת רעב, הם עולים וואלאזינה, מה היה אומר אז על תשוקת הדעת בללב נערי ישראל?... כן הוא! בוואלאזין תמצאו בהורים לא מעטים אשר המחסור יציקם עד מאד, אשר אין להם לחם לאכול ובגר ללבוש! קרא נא אדוני הקורא את מכתבו של אהר מ בני הישיבה הזאת, שכתב לרעו, וידעת מה רע ומר גורל בני העניים האלה שמהם תצא תורה! ואלה דבריו:

„... מכיון שכפית עלי את ההר במכתבך האחרון ואמרת כי אלו לא אודיע לך קושט אמרי אמת ודברים מתוורים כשמלה על אדות מעמדי לא תאמין בי עוד, ותאמר בלבך כי מה שאני מבליע לך לפרקים בין השיטות כי אין לי פרוטה להדליק את הנר או לקנות חותם בית הרצים—אינו אלא משל ואינני אומר דברים אלה אלא דרך מליצה כדי להתנאות בס לפניך, לפי שיאה עניוּתא לישראל, לכן אמרתי: אצא הפעם מגדרי ואבטל רצוני מפני רצונך ואודיע לך שמץ דבר ממעמדי המורה מאד, ובפרט שאין אני יהיד וסיוחד בעניי כי רבים בהורים כמני בבית הישיבה ותוכל לדון מן הפרט על הכלל והור הפרט להיות כלל.—

„אם אמר לך כי חי אני חיי צער, פת במלה אוכל ומים במשורה אשתה ועל הארץ אישן בשעה שאני עמל בתורה כל יומי ומקצת מן הלילה, הנה לא יהיה הדבר הזה לפלא בעיניך, אחרי אשר כבר קבעו חכמים מסמרות בדבר כי כך

(1) כל שירי יהודה ליב גאלדאן 101, 5, IV.

היא דרכה של תורה אבל... אני מלבד שמקיים אני כל הדרכים האמורים למעלה, שהתורה נקנית בהם, מלבד שלהבי צר ומימי לחץ וכו' עוד הנני רר באושפיזא רעה ובעלת הבית היא אהת הנשים ששמונים כמותן תלה שמעון בן שטח באשקלון ביום אחד; ובשאי שב בלילה אל האושפיזא אל הדרי הצר, שעל פי דין הוא פטור ממוזה לפי שהוא פחות מד' על ד', מוצא אני כי את התנור לא הסיקו, אין נהלת לחםם אור לשבת נגדו והקור הנדול כנבינה יקפיאני ושני דא לדא נקשן. הלחם היבש שבעלת הבית שמה לפני על השלחן מלא נקודים ומכוסה בנלוד של כפור, והתבשיל שהיא שופתת לפני, מרק שבולת שועל עם תפוח אדמה, הוא כל כך גרוע שאפילו עשו בשעה שהיה הולך למות לא היה מוכר במהירו את בכורתו — — — יש אשר אשכח את רישי... ואבליגה מעט ואני יושב בחדר המקרה הזה והונה דעות... ופתאם תתפרץ אלי המכשפה הארורה ההיא ותקללני קללה נמרצת על אשר לא שלמתי לה דמי דירה ושכר שלחני בעד החרש האחרון... ונפשי ברעה תתמוגג! — — —"

אם מעטים הם הצבעים בדברים האלה כדי לצייר בהם התמונה הנוראה, תמונת הבהור העני בוואלאזין בכל קויה ורשמיה, קרא עוד את הסורים האלה (וגם הם בידי אחד מתלמידי הישיבה כתובים וערוכים לאחד מהבריו) "רעי וגבר עמיתי! אם אמרתי לערוך לפניך גם שמץ דבר ממצבי הרע תזלגנה עיניך דמעות; ואני — יקר בעיני לבבך להדאיבו; על כן אל נא תטפול עלי עון... זה כשלוש שנים אני יושב פה ושוקד על דלתות התורה יומם ולילה, ועם כל התמדתי לא עלתה בידי עד כה לכונן אשורי ולמצוא מעמד בטוח לרגלי למען אוכל לבוא בטח למהוז הפצי ולא אכשל באבני נגף המחסור והעוני... הבהור העני פה הוא כערער בערבה, בגפו יבא ובגפו יצא ולא תחוס עליו עין להומלה עליו — — — ידיד יקר! אל נא תהשרני כי מתנחם אנכי על באי הנה; הלילה לי מואת. אנכי מראש ידעתי כי לא לימים טובים אנכי הולך... ואולם לו צלחה בידי למצא עזר ולא סבלתי חרפת רעב, כי אז גרלה פעולתי והשנתי כפלים... " (1)

הנה לפניך, אדוני הקורא, תמונת בן-עני בוואלאזין כמו שהיא, הסתכל בה היטב!

לרגלי חלוקת הכסף הזאת יצאו כמה קלקולים: ראשונה ימעטו באי הבית, ורבים מבני הנעורים שנפשם השקה בתורה באמת, אלא שאינם מוצאים בנפשם כח אבנים לשאת ולסבול במרה מרבה כזאת, אינם יכולים להניע למסרת תפצם ע"י הסרון תמיכה הגונה. הן בוואלאזין, כיודע, לא נהוג לתת לבהורי הישיבה ארוחות איש יומו (ולו היה כן אז היה על שלחן כל בעה"ב בעיר הקטנה הזאת עשרה בחורים לכל ימי השבוע!) — רק מקופת הצדקה יכולכלו תלמידי הבית; אך מה הוא תמיכה בת ששים-שבעים קאפ' לשבוע, אשר לא תספיק לו, להתלמיד, רק לרמי אכסניא ושאר הו"ק? ומאין יביא לחמו? מי יהום עליו, ומי ישום עליו עין לחמלה, מי אם לא קופת הישיבה?... ומה תצא

(1) ע"י גלדור מכתבים לרייכס (המליץ לשנת 1888).

תקלה שניה: כי התלמיד המובהק לא יוכל ללמוד כנפשו שבעה ולהניע אל מטרתו, כי בהציק לו המחסור עד מאד יפשע על פת לחם והוא מוכרח להשתכר, למכור נפשו, לשעבד רוחו: ללמד עם איזה תלמידים צעירים בשכר איזה שעות ביום, למען יוכל להביא לחמו מזה, והוא מניה חיי עולם ועוסק בחיי שעה! — כי על כן החובה והמצוה על הנאמן הנצי"ב להגדיל את הפרס הנתן לתלמיד הישיבה; ותלמיד הנאמן שאין לו היכולת לעזור לעצמו — כל מחסוריו יהיו על הבית, ולא ירעבו עור התלמידים ללחם, ויוכלו לשקוד על התורה בבטן שבעה, כי שמעתתא בעי צלותא. — ואם ישאל הר"ם: והכסף מאין יקצא? אם יאמר כי הכסף הנאסף לא יספיק לצרך זה? הנה עליו לשום לב עוד לדבר אחר הרורש תקון ואז ימצא פתרון נכון גם לשאלתו. וזה הדבר:

(ב) קבלת התלמידים בהישיבה, המתנהג בלי סדרים נכונים, מכאיב כל חלקה טובה! כי הנה מספר בני הישיבה רב ועצום — כארבע מאות — (כן ירבו, לאחר עמנו ולתפארת תורתנו הקדושה!), וצריך כלכלה מקרה, וצריכים לקבץ נדבות מערים הקרובות והרחוקות ומשלחים יוצאים בכל קצוי ארץ (גם אמריקא בכלל) לתנות תקף תהלות תפארת הישיבה הק' ולקבץ כסף לכלכלת הבית. על זה יש ממונים, או גוברים, בכל עיר ועיר, בחנם או בשכר, העוסקים במעשה הצדקה הזאת; והאנשים האלה מושלים ברוחם על ראש הישיבה בענין קבלת התלמידים! ומה יעשה הנצי"ב בבא לפניו תלמיד שאינו הנאמן ובידו מכתב מליצה (או יותר נכון: פקודה נמרצה) להר"ם לקבלו, והוא אנוס על פי הדבור להכניס את התלמיד להישיבה! ובכן נמצאים בוואלאון הרבה הרבה תלמידים שאינם מהוגנים, שהנאה היתה להם והנאה להישיבה שלא באו בה משבאו... ובוזה תפטר השאלה שכבר נתחבטו בה כמה מסופרינו: מרוע לפנים, לפני יובל שנים, בהיות מספר בני הישיבה מעט מאד, כחמשים, לא יותר, יצאו ממנה רבנים גדולים ומורי הוראות טובהקים, אשר בהם יתפאר ישראל, אולי תשעים למאה; והיום, שמספר בני הישיבה עולה לארבע מאות, רבנים גם תשעה למאה לא יצאו ממנה? — כי לפנים היו כל תלמידי הבית תלמידים מובהקים שבאו אליה להשתלם בלמודי התורה, כדי להיות מורי הוראות או גם בעלי תורה פרטים, והצר השוה שבהם שכלם היו תלמידים מהוגנים, שאהבת התורה הביאם וואלאוניה, ורוחה הוא קבצם שם, ולכלם היתה מטרה ידועה; אבל עכשיו, בפשע הממונים, נקבצו ובאו וואלאוניה תלמידים שאין להם כל מטרה ידועה, והישיבה היא להם רק כבית-מקלם... והם, התלמידים שאינם מהוגנים, יקחו את חלקם של התלמידים המובהקים מכסף התרומה והם סובלים חרפת רעב ונפרעים מלמוד התורה!

אי לזאת על הנצי"ב לתקן המעות הזה: לקחת דברים את הממונים ולהגביל את כהם לבל יתערבו בדבר לא להם ולא יתנו שום מכתב-מליצה לבהורים ההולכים לוואלאון וכל תלמיד הבא אל הישיבה יבהן היטב וינסה במסה, והיה אם ימצא כי כדאי והגון הוא לכך יאסף אל הבית, ואז אם עניונו מנעת עד הלאה והיו כל מחסוריו על הבית והכל לפי מצבו ומעמדו החמרי, ואם לאו — כלעמט שבא כן ישוב ואין מכירין פנים במשפט ואין

רחמים בדין! — באופן זה אמנם ימעט הרבה ממספר בני הישיבה הנוכחי; אבל לא ברוב תלמידים הדרת ישיבה כי אם בערכם ובמהותם! ובכסף שלוקחים עתה ההדיוטים שאין כל תקוה מהם לתורה, יכולכלו התלמידים ההגונים והמובהקים כראוי ולא ידעו כל מחסור, ויוכלו לשקוד על למודם בדעה צלולה ומיושבת.

(ג) על יד הישיבה ראוי ליסד בית-מיוחד, בית-הכלכלה לבהורי הישיבה. בבית הזה ינוחו כל התלמידים העניים יגיעי כת, שם יהיה אכסניתם ושם יאכלו וישתו על שלהן בית-המאכל שיכוננו. ברוך ד', עוד לא אלמן ישראל מזריכי לב אשר ידם פתוחה תמיד לתת לכל דבר טוב ומועיל בעמנו. ואם אליהם יפנה הנצי"ב ביהוד ולכל העם — בקול קורא גלוי, בל"ס לא תהיה קריאתו לריק וזקולו — קול קורא במדבר; כי פתח יפתח העם את ידו ונתן יתן לתכלית המטרה הנעלה הזאת.

(ד) יחד את התלמידים ההדיוטים, אלני סרק, נחוץ להוציא מן הבית גם הפרושים או האברכים. ולא נבחר כי נתמה מאד על הנצי"ב שנתן להם מקום בישיבתו. מה להפרושים ולוואלאזין? מטרת יסוד הישיבה ותכליתה בתחלת הוסדה היתה רק בשביל בחורים, ופרושים מאן דבר שמם. בשנים האחרונות כשהתעוררה "שאלת הפרושים" (גם זו שאלה!) אמנם היה עם לכב הנצי"ב ובני חברתו ליסד כנסית הפרושים בוואלאזין, אבל בתנאי שתהיה ישיבה מיוחדת לגמרי ו"שתהיה לה קופה של צדקה בפ"ע" (לשון הנצי"ב ממש); אך המהשבה הזאת לא יצאה לפעולה, כנסית הפרושים נוסדה בקאווונא; וא"כ הלא נשארה ישיבת וואלאזין כמו שהיתה, מיוחדת אך ורק לבהורים; ואיך שנה הנצי"ב את דעתו, ושנה ממטבע שטבעו חכמים בישיבת וואלאזין ויאסוף לתובה הרבה "פרושים", שלא כדת? ולא עוד אלא שהבהורים, שהם העיקר, נדחים מפני הפרושים, שהם המפל, כמו שיתאונן במר נפשו אחד מבחורי הישיבה המתאר עניו ורחקו לאמר: "וכל זה בשביל שבהור אני, דאלו נסיבנא בארביסור הזה עדיפנא! אלו היו קוראים לפני אברך אולי הייתי לובש בגדי שש והיו נותנים לי אם לא רביד זהב על צוארי, לכל הפחות חלק יותר שמן מן החלוקה; ואם לא היו מרכיבין אותי במרכבת המשנה על כל ארץ מצרים לכל הפחות לא היו מרקיבין אותי בכל העניים המנוים במשנה שבאבות ונתן אותי בלול של תרנגולין שאני נתון בו עתה. וכי בשביל שאני בחור הפסרתי?" ואומר: "הנשיאים אשר בזה הם הנקראים אברכים שלהם גדול משלנו לפי שבהם יש התנים הסמוכים על שלהן חותניהם והם משלחים להם להספקתם מעת לעת כו' ומחלוקת הכסף הישיבה יתנו להם סנה אחת אפים לפי — שבעלי נשים הם..." הדבר הזה מוצא אני בו עוות הדין מאין כמודו לגזול חלק הבהורים ולתתו להפרושים... להאברכים האלה יש מקום בקאווונא, בשבילם מאספים שנה שנה עשירות אלפים ר"ב, ואין מקום בוואלאזין! — והיה בצאת הפרושים מוואלאזין אל המקום הראוי להם, הגה ישאר חלקם בכסף אשר קבלו, להבהורים, ולא יראו עוד ע"י בשבט עברתו.

ה) הר"ם מגיד שעורו במסכת זו בשעה שבני הישיבה עומדים במסכת אהרת, וזה לא יתכן! והנה לעשות להיבה כי כל תלמידי הישיבה ילמדו אותה המסכת שהר"ם עומד בה ג"כ לא יתכן, כי לא כבית ספר ישיבת וואלאזין; אבל ראוי היה לקבוע כי התלמידים היושבים לשמוע את השעור ילמדו בפני עצמם גם אותה המסכת; שאעפ"י שכל עיקר השעור אינו אלא לפלולא בעלמא. בכ"ז הלא תורה היא וללמוד אותה התלמידים צריכין.

(ו) מן הראוי שהר"ם ידפיס בסוף כל שנה דין והשבון מכל הליכות הישיבה: מספר התלמידים ושעור הלמוד, ההכנסות וההוצאות וכו' אבל לא כמו שהוא עושה עתה בטורים אחדים באחד מפנות המכה"ע; השבון כזה לאו השבון הוא, ואיננו אומר מאומה; בספר הדין וההשבון צריך שירשמו כל הנדבות, ההכנסות וההוצאות בפרטיות, כמו שנוהגין כן בכל בתי מדרש מתוקנים. הן אמנם אין אנהנו חושדים ח"ו את הר"ם שיגע בכסף הקדשים, אבל מכיון שכבר נהגו כן, עליו לנהוג כן גם הוא, כי מנהג טוב ונכון הוא; גם ראשי הישיבות ובתי מדרש לרבנים שבברלין, ברעסלוי, בוראפעסט וכו' אינם חושדים על נטילת ידים, ובכ"ז אינם חושבים להם לפהיתות הכבוד להדפיס השבון ברור מכל הכנסות בה"ם וההוצאות וכו' בפרטיות ובדיוק נמרץ. וספר הדין וההשבון צריך לחלק ביעקב ולהפיץ בישראל למען יראו המנרבים כי נדבותיהם הגיעו לתכלית הנרצה, ויוסיפו חיל, ומה טוב היה אם בסוף הספר יוקצע מקום מיוחד לפלולא דאורייתא שיהרשו התלמידים היותר מצוינים, בכרי להעיר קנאת סופרים ולהצית אש התשוקה בלב שאר התלמידים לגבר הילים בתורה, וקנאת סופרים תרבה חכמה. וכן נוהגים בבה"ם לרבנים בחו"ל שבכל ספר דין והשבון (יאָהרעסבעריכט) יודפס איזה ספר או מאמר מדעי; והדבר נכון מאד.

(ז) אם אמת הדבר מה שסופרים במה"ע (כשאני לעצמי אפונה מאד אם אמת הדבר) כי הר"ם עומד כחומת נחשת נגד למוד לשון רוסיא ושאר הירידעות היסודיות (עלעמענטאַר-וויססענשאַפֿט) שרבים מן התלמידים שוקדים עליהם בסתר ביתם בפני עצמם — עליו לשנות את דרכו בזה. אם התוצב הר"ם בעיני נפיו מגניו נגד חפץ הסופרים „הרוצים לפתוח בה חלונות ולשפוך עליה רוח אירופא ביד חזקה": בקבעם את הלמודים החיצונים לחוק בהישיבה — הננו נותנים לו צדק ואומרים: וך וישר פעלו; אך אם יאמר לערוך אויטאָדאָע ולהעלות על המוקד ספרי ההשכלה הנמצאים בידי התלמידים, שלא ישרו בעיניו, אז ירע מאד לעשות והמבי לא ייטיב מאומה, כמו שהראה הנסיון... שפת הארץ נהוצה באמת לרב תלמידי הישיבה וכל תלמיד שכבר פקח את עיניו ומבין את נחיצותה ושוקר עליה — תבא עליו ברכה!

* * *

אלה הם התקונים היותר נכבדים והיותר נחוצים שישביבת וואלאזין דורשת עתה, לפי דעתנו. ומי ירן ויצאו התקונים האלה לעולם המעשה; כי אמנם „לא הרבה ישיבות יש לנו כישיבת וואלאזין, ואולי היא היחידה

בתור ישיבה מרכזית לכל ישראל לתורה ולתעודה, ולכן החובה לתקן את בדיקה ולגדור את פרצותיה!"

בטוחים אנהנו בקברניטה של הישיבה, הגאון הגדול והנשגב רבי נפתלי צבי יהודה ברלין הי"ד, האוהב את הישיבה אהבה עזה כמות, רשפיה רשפי אש שלהבתיה וכל ימיו הוא מקריב את נפשו לתועלתה ומוכן הוא לבא באש ובמים בשבילה⁽¹⁾ כי ישים מקום לדברינו היוצאים מן הלב, לב עברי בוער באהבת עמו ותורתו, וישתדל להוציא התקנים שהעירונו אזנו עליהם, לפעלם.

ב.

ישיבת קאָוונא.

I.

אחת מן הפעולות הגדולות אשר נולדו בעולם היהדות בשנים האחרונות היא ישיבת הפרושים בקאָוונא. זה כחמש שנים אשר החלה לבצבץ ולהראות בתור כנסיה לרבנים וכבר הרבה כסף שקעו בבנינה. ראויה וכראית היא הישיבה הזאת להאריך בה ובכ"ז אך מעט דברו בה סופרינו; ובשעה שישיבת וואלאזין נתנה להם ענין רב לענות בו וירבו לכתוב ולדבר בה במכה"ע; הנה על ישיבת קאָוונא עברו כמעט בשתיקה, ולא שרו בה נרגא. סבת הדבר פשוטה: כי נסתרה דרך הישיבה המזוהה הזאת מהם לפי שנולדה בהשאי, ומעטים מאד היודעים תולדותיה וקורותיה, תכונתה ומהותה; וע"כ ראינו סופרים עומדים ושואלים בתמימותם שאלות זרות: מה סיבה של הישיבה החדשה בקאָוונא ובמה יפה כחה משיבות וואלאזין וכי? כאלו ישיבת וואלאזין וישיבת קאָוונא דרך אחד להן ומשפט אחד לשתיהן? ועוד שאלות כאלו המראות באצבע על ידיעת הסופרים בטיב הענין שהם עוסקים בו. ואנכי אשר כל מסתרי הישיבה הזאת והליכותיה מיום הולדה עד עתה גלויים וידועים לי הנני לברר את הדבר כשמלה מהורת.

הראשון אשר ירה את אבן־הפנה ליסוד ישיבת הפרושים, או אשר הרה והנה את הרעיון הזה בכלל, היה הגאון ר' יצחק יעקב ריינעס הי"ד האב"ד בעת בעיר לירא. (*) הדבר היה בשנת תרל"ב והוא אז רב בעיר שווינצאן. בשבתו בשנה ההיא כמה שבועות בעיר ווילנא החל להעיר ראשונה את און העם ברוח כביר אמרי פיו ובדרשותיו שדרש בבתי הכנסיות. ובתי־המדרשות: ליסד ולכוונן בית־אולפנא מיוחד להאברכים המתעתדים להיות רבנים בישראל ועניותם תעמוד להם לאבן נגף ולא תהן אותם להגיע אל מטרתם: רהיים על

(1) האהבה הזאת — יאמר בדרך הכריזם במאמרו — היא אהבה בלתי תלויה בדבר; כי בלמח היבצר מהמליצב למח עיר גדולה שתקחנה אחר כבוד ללך, ולח מוכ היה לו חלף פעמים מעתה שהוא שבע כעס ומרספ הכח לנאיונים וכל נער מוכ... ישלך עליו נעל! (*) אָבי בעל המאמר הנוכחי.

צוארם ויעסקו בתורה? ! ובאמת מצב אנשים כאלה רע וסר מאד: מבחר ימי נעוריהם שקרו על התורה בשקידה רבה, סבלו עני ומחסור בנפש שקטה בתקומת להגיע אל המטרה אשר הציבו להם, והיה כי ישאו להם נשים ובנים יולדו להם הם אנוסים להתרחק מתלמודם, להפריד מלמודיהם ולהתיאש מסמרתם: האברך כבר נעשה לאבי-משפחה, אשתו ובניו מבקשים להם, הקבות מבקשות תפקידן ומה יעשה? בלב מלא יגון ראה הוא כי מטרתו ממנו והלאה; עיניו רואות ובלות, אך לא יוכל להושיע לו. בעל כרחו אנוס הוא לפנות ערף ללמודיו אשר פלה עליהם מבחר ימיו ולשלוח ידיו במסחר, ואעפ"י שאין לו בו ידיעת בית-דרבו, וגם ממנו לא ימצא חית ידו. — הרעיון הנכבד הזה מלא חררי לב הרריי זה כמה; הוא אמר: „נהיך בעתות הללו ליסר מקום מיוחה, ברשיון הממשלה אשר משם תצא תורה. שם יתקבצו אנשי לבב אשר חננם ר' בכשרונות נעלים לעסוק בתורת ה' עד שיהיו ראויים ומוכשרים להתעטר בעטרת הרבנות ובתרה הולמתם לתפארת ערתם לנהל צאן קדשים על מבועי התורה והיראה. כמה אנשים שהיו ראויים לעלות בגרם המעלות ולהיות לאור עמם נעתקו משרי התורה בסבת העוני והמחסור כי אָכַף עליהם פיהם וכו' ; וכמה הם אלה שקבלו על עצמם הרבנות בעודם בוסר להרבנות ושני בני עירם תקהינה על ידם! וכמה הם שהתאמצו ⁽¹⁾ להשיג הרבנות ע"י אמצעים מגונים ושפלים וכל הצוחה שצוחה עזרת הרבנות על זאת לא הועילה מאומה יען כי כל עוד שלא נשכיל לשרש המחלה הזאת משרשה לשוא תהיינה כל יגיעותינו. והתרופה היותר בטוחה להמחלה הזאת היא שיהיה להלומדים מקום לשבת על התורה ויחזיקו אותם ואת בני ביתם בכבוד" ⁽²⁾.

אל המטרה הזאת קלע הרריי בדבריו ובררשותיו. ובראותו כי דבריו הנמרצים לא ישובו ריקם, כי אם עשו את אשר הפך (להגדיל תורה ולהאדירה) ונכנסים ללב השומעים ⁽³⁾ — התאזר עוז וברוהו הכביר החל להשתדל להוציא דבר הצעתו לפעול ולבנות לתכלית זו בית מיוחה, בית נכון ונשא, כראוי. כשהציע את הרעיון הזה נענו לו רבים בראשם, ואחרים מגדולי הדור, אשר מצב תורתנו הקדושה השפל נגע עד לבם הבטיחו להרריי להשתדל גם הם בזה ולהיות זרוע לו בבנין הבית הזה. הגאון ר' אלכסנדר משה לפידות הי"ו האב"ד בראַסטיין הבטח הבטיח להשתדל בהקמת הכנסיה עד מקום שירי מנעת. והגאון הגדול הישיש ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (ר' יאריך ימיו ושנותיו), אחר מן השרירים היחידים ברור הזה שנוכל לקרוא עליהם כעל ר' יהושע בן נמלא בשעתו: „ברם זכור שמם לטוב שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל" ⁽⁴⁾. המרביץ תורה ברבים זה עשיקות בשנים, שמה על הרבר הזה שמחה גדולה.

(1) עבר במקום הזה...

(2) עיי' בפסח דבר' לסי' הוהס חקני חלק ח' ד' י"ז.

(3) עיי' דבריו הממלאים נוסדו אז בבישימי היוהר נכבד צוילנא, הוא „בית המדרש הישן".

בגסיה קמנה של פרושים; עוהה שס עד היום הזה.

(4) כנא בחלל כיל.

כי ישר בעיניו לִיסֵד בבית האולפנא רבתי שבוואלאזין, שהיא ישיבה לבחורי ישראל, מהלקה מיוחדת לפרושים — כי כן הציע גם הררי"י — והיה האהל אהל התורה, אהר; וגם כסף מעט שלח הנצי"ב להררי"י להיות מוצא להוצאות הדרושות בענין הזה ויואל הנצי"ב להשתדל בהקמת כנסית הפרושים באהבתו הרבה להתורה והרעת, עד מקום שירו מגעת. (1)

(1) נמאליס בידי המון מכתבים כחובים בידי הגאון הגדול הנצי"ב נר"ו, ע"ד יסוד ישיבת הפרגים, ערכים להמיסד הגאון ר' יצחק יעקב ריינעס הי"ו, ואני מוצא לנחון לחת סה מוצאות אחדות מליזה מהס (אות בלות מנוף המהבים ולא ערבהי את לבי לשנות אפילו כקולו של יו"ד מסגנונו החורני וכו') לפי שהם מפיצים אור על כל מסחרי הישיבה והולדותיה ובהם ימלא הסוסר בדורות הבאים חומר לדברי ימי הישיבה הזאת וכבראי יראה בהם הלך המסנות והמעשים וכו'... והקורא יסלח על הדברים הגדלים (שליס נוגעים לגוף הענין) הבאים בהם לפעמים; וכדאי הוא הגאון הנצי"ב הי"ו שדבריו יראו אור כמו שהם. — ואלה מוצאות המכתבים:

א) ממכתבו מיום א' דסליחות תרל"ה:

שנה טובה ומאושרת, בכל טוב מעושרת, לכבוד ידיד ה' ועמו ויד"נ ש"ב הגאון כו' מו"ה יצחק יעקב ריינעס נ"י כו'.

„מכתב מעכ"ת מי כפלים לתושי' הגיעני וכדאי לשמחת לבבי כי רוח מעכ"ת מי להגדיל הורה כנחל שוטף אשר יש בו כח לדחות המון סלעי נגף העומדים על דרך הקודש ורוח מלא של אדם גדול כמיי"ב הוא קול ה' הדושק על לבבו פתחי לי וגו'. ועשוי זה אדמה שעל מעשיה מי להקים דברו ולהחזיק בדעו ולא ירף עד הקימו בעזרת ה' עמו כי אמרתי בשי' מאמרים ז"ל (בי"ב ד"ב) מיום שחרב בהמ"ק ניפלה נבואה מן הנביאים ולא ניפלה מן החכמים כו'. לא שהחכמים המה נביאים ממש אלא ההצטרפות שבלבבם הוא מעין הנבואה וקול ה'. וגם צדוד לא נפסקה נבואה מישראל היו כמה חכמים שלא זכו לנבואה ממש אלא לנבואה כזו. ואמרו חז"ל שנובאה זו לא ניפלה — מן החכמים. מעתה כמו שביא ממש ה' מוזהר על הענין שהגיעו דבר ה' יוהר משאר נביאים וגדולי דורו, כך מעין זה אורו חכם שלבו דושק לחקן איזה ענין אשיג שאין זה נבואה ממש, בכיז עליו להיות מהחזק אפי' אם ימלא דעוהו סגות וכדאי' בירו' מ' נדדים חתום מנז'י ופעם נופל מחשבת שפלות הלב לאמר: מה אני ללבוש מדוי של צרכי הכלל במקום שיש גדולים ממני או להיפך: מה אני מחויב להיות מדובר בפי הצרכות ולא רבים יחכמו לדון אותי לכיז, של מעשי לנ"ש; על הסברים כאלה וכאלה המסיל המסורר הק' דבר האדם שקול ה' דושק בלבו לענות שפתייה את כהנהי אייכה אלבשה, רחמי את רגלי אייכה אפספס ואין מפרשין לחכם כמ"ב. — ויוכל להיות שיהא דממה בעיני מעכ"ת לי' כהר כאשר ק' בלמח לפי הליכות עולם בקרב עם ה' בלוחה שעה; בכיז אל יתייאש מעשות חושי' בלוחה ה' דרכו. והנני רגיל לפרש הכתוב בחזקוק עמד וימודד ארץ ראה ויהר גוים ויהפוצצו הדרי עד בחו נצעות עולם, כי זה המקרא מדבר במיית ומפרש חמשה ענינים שגרם מיית לשנות בעולם ממה שהי' לפניו. וכל מליצה חידות זה הנביא מדבר בליזה ענין ודרוש בפעו ואכ"מ זולת בענין שאנו עומדים הוא המאמר שחו נצעות עולם היינו שלפני מיית הכא לשנות איזה ענין בעולם ה' מוכרח לחשוב מחשבות אס אין הענין נבוא ורם ממנו הלא טוב שלא להתחיל ולפסס על ההר אבל מבעת מיית והלאה אינו כן והעוסק בדבר מזה מסייעין הדבס מן

והרב ריינעם נסע להרב לפידות, הכביר ממנו לימים, לעירו לראַססיין לקחת אתו דברים ולטכס עצה; אפס זה האחרון לא היה אז בביתו, כי ישב בעיר הקטנה יאנישאָן (פלך קאוונא) ויואל הרב ריינעם, אשר בוריות נמצאה

השמים עד כי אין דבר גבוה מן היכולת חוטי המליצה שחו גבעות עולם. — וביחוד קיום החורה בישראל. אמרו חז"ל במ' ב"ב א"ל ארון וכרובים אינו מן המדה ולא בחגם בא עמידת הארון שלא במדה הבית, אם לא להראות לישראל דקיום החורה שהוא הארון וקיום ישראל בעמים בהשגחה ה' עליהם שעי' מלאין הכרובים. בני דברים אלו אין דעת אינשי חושם היאך המה נעשים והיאך החורה עומדת בישראל והיאך ישראל עומדין בעמים. — ואחר כיו הגוי בברכה מלב רעף אהבה וגם הומה אחריו לשפל קול הורה בקרב ישראל. יוסיף ה' להעיר את השרירים אשר הוא קורא בישראל לשיע את מעשי' מי לשל גמלות לפני העומדים לפני ה' בלילות במקדש החורה שימלאו יקום לרגליהם בקרן בן שמן החה עץ החיים שנעם אביר הכרובים הגאון מהיר"ח ז"ל ויזכה מע"ה מי שיהגלגל ע"י זכות הרבים ודבריו יפעלו יעשו פרי ורביבים, והי' בכלל מאירים כדכובים.

עשה אשר דרכי מע"ה מי בעזה בחיזה ענינים, הגוי להעיר שכן דבר. בגליל ליפא יגיע מע"ה י"י דעויו לפני הגאון ודיוק מדריסך לפני הגאון מביאליסמאך מי כי המה ג"כ ממוקדי הישיבה הקי ויודעים סגולה. ובגליל זאמוס הלא ידע את הגאון מאסין יי. — וכן הקסבהי אשר נדבר בזה את הגאון ימי האב"ד מבוסך י"י ומע"ה יחכם עוד. — בראשית הליכות הענין חשבנו בעזה שיותר יתכן לעשות מזה העסק קופה י"י בפ"ע חיזה סך מסוים ביחוד עבור אנשים בהחורה מחקיימת בידה, ומוכשרים ללכת להוראה ובאשר יהי קופה בפ"ע מן הישיבה הקי' אזי יהא ראוי למנות חיזה גאון סמוך לפה אשר יהא כל הכנסת אוהה קופה והוצאותיו והליכותיו נעשים בדעת שינו. וזה רצוני וגם הוא הפארה מן האדם וכבר אסתגר בקמייח' ומי זוכר מע"ה בפ" המשינו להרמזים ז"ל בפ"א דאבות במשנה ואל תחודע כו' יענין מר עליהם. אבל מה נעשה ואלא לשנות הגהה והדרך הכבושה מלפני. וגם אזי הגוי דורך בה זה עשרים ושתים שנה בעזרתו יהי' אבל ענין מחדש יש להעמיד בסדר אחר. ומאחר שכן, מוכרח להיות מובחל מיוחד לזה. והוא ידלג על ההרים ביחוד היינו על מקומות הגבוהים בלוי' מתכבים מגאוי הזמן ה' עליהם יחיו. והמה יפרשו כי הוא לבד עיקר הישיבה הקי' אשר גם היא נחוצה מאד לבחורי חמד לעת כזאת, ותלילה להקפידה ולהעזיר חילה, כאשר חשבו כמה. ויכול אזי להכפית אמונה אשר ההוק החדש (*) כמו שגם הריסות מקומות הרבה מלמוד בחורים עיון התלמוד, ככה העלה קרן בן שמנה להרבות בה פליטה בחורי חמד אשר עוד נד לבנה עם אל ויהרה נלבבם להוסיף לקח כאשר מהיחלשים מלהגא עד עבור כ"א שנים ומתחזקים להשקיע דעתם בהלמוד ופוסקים, ולבנה סמוך כנחה של הורה שהגין עליהם ביום שידובר בה. — אותו המעולה יהי' באופן שלא יחשוב להיות משולה קבוע אלא עדי ימא סך מסוים על פקטו נדנות גדולה וראוי שיהי' גדול בהורה ובדעת להיות לוקח נפשות כו' ואחר שסייע הקב"ה עיי לעשות מקור נפתח לבית התלמוד לפני גדולי הורה יי' אזי נחשוב סדרים בזה ולא יהי' למשא עלי' לבוא למקום אחר להתיישב כו'. וחפץ ה' בידו ילית לעשות גדולה בישראל וכו'...

ובצערי און הלך הלוך וקרב למטרתו, לנסוע גם הוא ליאנישאק; שם קראו
למו עור אנשים נכבדים להועץ יחריו בדת מה לעשות בבדי להוציא את הרעיון
לאויר עולם העשיה; אך לשוא היה כל עמל הגאון ר' יצחק יעקב ריינעם הי"ו
ויניעו, כי קמו לו לשמן מפריעים... לאחר מאוהביו כתב אז הרב ריינעם:

(ב) מסכתבו מיום ג' לסדר אשר יברך ה' תרל"ה:

"מכתב מעכ"ת נ"י וגם ספריו היקרים הגיעוני לשווע רגון כו'... ואשר רחש לבבו
לעשות מסלות לען החיים ולהרים קנן חורה בעת ההכנס וזר העודה; הגה כל אשר האיע
מעכ"ת מ"י רגשותיו הק' ודעותיו המאוסים הכל כאשר לכל כאש עצור בעצמותי זה כמה שנים
לחשוב מחי חבא לירי להקים חבורה של גדולי חורה אשר משה יצאי להוראה ומאז ה' ה' בעזרי
להבין בית התלמוד לתלפיות הכנותיו ע"ז האופן שיהא מקום לחברים אם יחזיב ה' הליכות
הישיבה הק'. אכן כל עמ' עד כה להרחיב רגלי המסולחים ש' לאחר מרחקים בכל מאמני כח
כו' לא עמדה לי כי אם לנזור חוש' בקרן בן שמה כאשר עד כה. לבלבל לערך חמש עשרה
מנינים תלמיד' בחורים גם לעת כזאת אשר עלה הוצאת הישיבה הק' כפלים ויותר משה' לפני
השעה שהגיעה לירי וגם הגבאים הרבו הוצאות מן הזד והדברים עזיזים וכו'. ועשה אם
ה' לי ענה לאסוף ולכנס עוד איזה סך מסוים מדי שנה שנה לא הייתי מוצא מן הזד מאומה
כי אם לחברים היושבים לפני ה' ומוכשרים לזאת להוראה בישראל כאשר י' גם עשה מעט כאלה
כו'. והגני מוכן לישא ולסבול עול משאח ואם כי לא נעלם ממני מאמר חז"ל נוח לנדל לגיון
ה' מלהנהיג משרה על עשרה עטופי סדינין וגם כי ימי הזקנה מממששים וזאים ובשל כח
הסבל; בכ"ז הגני מבין שהשעה נריכה לכך כי המקום מקודש ומסוגל לזה מכל מושבות ישראל
ברוסלאנד יצאי ועלי להקים משא דבר ה' גם בזה האופן. ולא הייתי חדל להראות חשבון נדק
מכל הכנסה והוצאה זאת, כאשר כן הגני נוסג בהליכות הישיבה הק' עד כה והי המאזרני חיל עד
כה הוא יוסיף וכו'. אכן לפני מי אציע הענין ויקשיבו, נפלאה זאת ממני וגם ידעתי כי רחוק
הוא ממני ביחוד כי יהיו משריעים מפני הקאה ואיה שוקל יוקר הענין נגד כובד הקאה.
ונדוך חכם הרזים שאין דעתן של ב"א כו'. והגני רגיל לפרש מאמר הנביא לעלי והבטתי צר מעון
בכל אשר ייטיב את ישראל שהוא לשון קשה. ונראה, כאשר דרך המביט באהבה על איזה דבר
רס ונשגב לפתוח עיניו בהרחבה ולהביט בנחת. משא"כ המביט בצנאה וקאה ויותר העיין
מכה עינו; הוא מביט בעינים צרות. וע"ז אמר הנביא לעלי הנדיק דבנין מעון שהוא בהמיק
יהי' לרגל חרבן משכן שילה אע"ג שהי' מעון ה"ז רס ונשגב משילה ובבנינו הוטב לישראל
נגלוי שכינה וברבנו נבואה מה שלא הי' כזה בצילה. והי' לעלי הנדיק לבחוח בבנין בהמיק
וטובת ישראל; בכ"ז הבטתי צר על המעון בכל אשר ייטיב את ישראל. הוא יביט צר משום שהי'
לעלי וחרו קאה על זרע נדוק הכהן כידוע. —

"עשה ידיר ה' אשר רוח אהבה החורה וקיומה נחה עליי בשפע, הוא להיו דרושקאי
דאורייתא לעשות לזה מסלות לאלקינו ולחורתו ולו דעה, ענה וחוש', וה' יהי בעזרו, וישחו
לפניו נבטות עולם ועשה גדולות, ויקיים בו ברכת ה' ברוך אשר יקים את דברי החורה וגו'.
ואה לבני ידמה וינפה אשר לא יחדל מעכ"ת מ"י לכהוב שנית וכו' ולא ינוח ולא יסוקט גם
להעיר ריבה גאוני הדור הנדיקים יצאי; והרבה דברים עובים. אף כי דבר מעכ"ת נ"י הוצא
מקורה לבבו נדוק אהבה החורה ותנמה, מבלי להזכרל ידיו עד הקימו אשר רחש לבבו לבוב.
וגם אני בעניי לא אמנע לסייעו כו'..."

„דומה אני עתה לאיש שנפצע פצע גדול באחד מאבריו: בתהלה יבקש תרופות לרפאות הפצע; אולם בראותו כי קצרו ידי הרופאים לגלות מזור ובהכרח להתוך האבר ישתה שקוי השנה למען לא ירגיש כאב ההתוך; כן אנכי, כל עוד שרמיתי כי יש עוד תרופה לרפא מחלת עמנו להעלות מזור ותרופה לאבריה הפצועים

(ג) מיום א' ז' בסליו תרל"ו:

„... בעיקר הענין כבר נגזל לפני מעבית יי הגיוני לבני, כמה הנני הומה להקים הענין הנשגב אשר רחש לבב מעבית יי וכמה אני חשן ומוכרח להתרחות כעומד מרחוק ולקבל משא הענין אם יגזור האל הטוב רק כשור לעול וכחמור למשא מבלי חוספה כבוד המדומה ומקום לחשדות כנוהג והכל גלוי ומבוחר לפני כהר"ה יי... והנה הדבר מובן שהחלת ביה ויציאה בענין נדרש להוצאה ורואה אנכי כי חובה להאזיל מקופה היציבה הק' בכדי העמדה על סף הענין; ע"כ הנדתי בזה לכהר"ה יי אשר בהיותו בוו—נא אי"ה יקבל כו' חמש ועשרים ריב...”

(ד) מיום עש"ק כ"ב מניא תר"ם:

„מכתב מעבית יי עיי הרב וכו' מ' נבי כלב יי הגיעני והאחרתי עד כה מלהשיב כי הוחלתי עדי יי' לי מענה למעבית יי ע"ד נסיעת הרב הילל, והנה בהיותו פה כסבועים ימים ונדברנו בענין ראיו כי איננו שלוח אלינו מדעת משלחיו; ואחר שכן, ניתן להבין כי את אשר יי' לרצון לפניהם יקובל ואת הטוב לציח התלמוד הק' דפה"ק לא יקובל על דעתה. ע"כ לא נכנסנו בטיכוס עזה בהליכות הענין וגם מזה והיו הדברים כי יבא מי מראשי המדברים לו—נא ויודיעו לי ואלא גם אנכי וגבא בעומק הענין. אכן עברו ירח ימים—ואין דבר; ומבין אני גם ע"י הבהרה שהגיע לידי כי אין בדעתם לחוש להשיבה כלל ורצונם לשלוח משולחים בזאמנע לעשות מעמדות לענין החדש לכלכל נשי האנשים היושבים לפני ה' בקאחנא. ואני בעניי אם כי יי' לי לחוש שלא יהי פעולה זו לרועץ לפעולה נדקה להיית בית התלמוד דפה"ק; והאף כי אדע אני אשר הגאון האב"ד דקאחנא שליט"א לא הפך בראת חיו; בכ"ז באי כהו והשלישים על דעתם יסופרו כי זהו ההכלית הנרצה; בכ"ז הנני רואה כי אין טוב יותר משחיקה. ודי החפץ למען נדקו לנזור ד"א של הורה זו וגם להרים קרנה הוא יי' יעיר בנדק לב אנשי המעלה, המשכילים על אורה הסולה, וגם על דרכי השפן המתחכך להרום שחוח אנכי פנה ומוסדות להורה עיי מהתרח מרחוק... הן המה יבינו משפט מה ואך לעשות ולא יתחלל ש"ש על ידי חיו לחשוב עלי כי הנני מדבר לעמי ומעבד"ר יי המתחיל לשלוח פארות דבריו היוצאים מלב לרוף אהבה החורה וקיומה הוא יקח וגם ימלא לו מועד לסקול הענין באופן שלמה... והמקום יי' יהיה בעזרו לשמור הסגולה במקומה...”

*

(גם שאר מכתבי הגאון הנ"ל ב' ה"ה המדברים בענין זה, שמורים אחרו, ועתידים לראות אור לעת מצוא).

*

וכשהיה עם לבב הררי"י ריינעם לנסוע לזאמנע להתרחות פנים את בחורי הרבנים בגליל זה, לעוררם להת ידם ליסוד כנסית הפרושים, כתב הנ"ל ב' גם להם מכתבים לזרזם להשתתף אחר „לעשות פעלים לחיובי בישראל...”

השתדלתי לזה בכל כחי; ועתה — הנני מתאמץ להשיג שקויהשנה לשנות ולהיות כאחר הישנים לבלי הרגיש הכאב הנורא". אך בעוד הררי"ן דואג ופונה את לבו ליאש מכל תקוה, והנה נודע לו לשמחת לבבו כי לא זרע דבריו על צהיה סלע, ויגיעתו לא לריק היתה. כי לקול דבריו הנמרצים אשר דבר בהיותו ביאנישאק (מקום שם נוערו הוא והרב לפירות למכס עצה) התעורר איש אחד, "בעה"ב בינוני" אבל ירא אלהים באמת, איש ההפך בכל לבו בהרמת קרן התורה, ר' ש. י. שמו, ורוה לבשה אותו וילך ברלינה לאחיו הנכבד ה' י—ף ה—ם, לעוררו לתת ידו להקמת בית מדרש לפרושים והפצו הצליה בידו כי מלבד שהוא, ה' י—ף ה—ם, בעצמו התנדב לתת לצורך זה סכום מסים (מאה ר"ב) מרי שנה בשנה, עוד עלתה בידו להטות את לב הגביר ר' עובדיה ל—ן (איש עשיר ונדיב ומצוין, ירא והרד לדבר ד', אחד סמוכי אחינו כבדלין או) לתת נדבה הגונה (ששה אלפים ר"ט) לתכלית זו — "להיות הכסף קרן קימת ומפרותיו יתחילו ידי לומדי תורה שישבו במקום המיוחד לזה ער שימלאו כרסם בש"ס ופוסקים ויהיו ראויים לשבת על כסא ההוראה" — לב המיסד הרב ריינעם פחד ורחב בראותו כי סוף סוף עמדה לו השתדלותו הרבה ועמלו הגדול להוציא מהשבתו הטובה והרצויה לפועל, כי ברוחו הכביר העשוי לבלי חת התגבר על כל המכשולים ויהגה כל ההתהתים ואבני הנגף מדרך הקדש. בעיני רוחו כבר ראה את המטרה אשר קלע אליה — וישמה לבו; אך פתאם והנה בא השטן להתיצב על בני האלהים. אחדים מן המשתדלים בראותם כי "נפתח מקור לכסף" החלו לעשות מעשים בלתי מהוגנים וכונתם היתה — להסב פני הדבר באופן שהמיסדים האמתים יהיו אנוסים לנער הצנע ממנה... (1)

(1) כי הנה אז נתעוררה השאלה: את מי למנות לראש על ישיבת הפרושים שהוסד בווילנא; והיה עמל הכרטיי ריינעם והכרחי לפידות למנות לראש את הגאון הגדול (ובאמת מי כמוהו ראוי ומוכשר לכהונה זו?) ועל ידו את הרב ר' ה. ה. פ. למנהל. והנה"כ כתב אז להכרחי"ם (במכתבו אליו מיום אי"א שבט תרל"ז) כדברים האלה:

ה) "... מכבד מעב"ת נ"י מק' יאלישאק הגיעני בעש"ק והנני לזכרו חיל על התעוררותו העזה להשתתף את הגאב"ד דק' שווינאן נ"י לעשות מסלות חדשות לבית התלמוד הישיבה הקי סה"ק ווילנאן וכו'. ועי' טובים הניס כמ"ב יש תקוה לחזרת טוב ולא יאל חקלה ומכסול מה"י ויקיים בהם זכרת ה': ברוך אשר יקים את דברי ההורח.

ו,אשר רחש לב רבים מיח"ם דק' הג"ל כי אם יתכונ הדבר על מזב נכון ויפתך לזה ממונה ומבניה מוציא ומביא לכל יתעבר בקופת הישיבה הקי. ע"כ אולי נכון יהי למנות ע"ז את כבוד ההיג מ' ה. ה. ש" למען חס"י לו משרה כבודה בעירו. ושאל מעב"ת נ"י ממני לכלכל דבר במשפט נדק למען תוהיק הנני להציג ח"י את כונת מע"כ נ"י שיהי הרב רח"ם ש"י ממונה ומבניה ע"ז הענין יחד עמדי ועל דעת כנינו באופנים שיכלו מעב"ת נ"י לאחר שיתכונ בעזרתו יח"ם. הנני מוכן לקבל את הרב רח"ם נ"י כמכרתי בלא לב ולב ובאמנה לא הייתי חדל להתערב עמו בכלל הישיבה הקי ג"כ לולא שהוא מרחיק עצמו ממני למען לתפוס את האוהים אחריו בלבד, לחשוב עלי תועה כי אני אני מרחיקו... ואם עולה ע"ד שיהי הרב רח"ם נ"י לבדו המוציא והמביא ולא יהי לי דבר בזה בעומק הענין; הוא מן הנמנע, באשר יהי בזה

ובראות זאת המיסד הראשון הרריו היי, כי יש בין המשתדלים אנשים העודרים בלב ולב שכל כונתם אינה אלא לטובתם ולהנאתם ולכבוד עצמם הם דורשים רפו ידיו מאד ויהרל מעסק בזה, ויעזוב את הרעיון היקר (יסוד כנסיה גדולה של פרושים גדולי תורה לכלכל אותם ואת בני ביתם בכבוד למען יוכלו להנות בתורה עד שיגיעו למטרתם בלי מפריעים), את משאת נפשו בפחי נפש¹).

אז בא ענין הפרושים ליד הרב הגאון ר' יצחק בלאזער ניי (שהיה רב לעדת ישראל בסט. פטרסבורג) ונרבתו של הנריב ל— נמסרה תחת רשותו. מי בחר בו? ומדוע בחרו רק בו? על השאלות האלו לא מצאתי תשובה גבונה. וכפי הנראה שם ה' לא—אן עינו בהרב בלאזעו לפי שהוא תלמידו של הגאון הנעלה ר' ישראל מסאלאנט וצ"ל, שהיה חשוב ויקר מאד בעיני הנריב;

שתי ישיבות נפרדות לגמרי בדעות מנהיגיהם ומה גם שידוע שהר"ה ניי ידוע חולי ומכאוב רל וא"ל לשאת המאט לבדו לא בפנים לסבול רוח החברים הקשה. ולא מבחון להיות נדכר אל המקום שהענין יביאנו ואם יקח אי מנסיו חו מי ומי להיות מבגיה ומוליד ומביא במקומו הלא ירכה הקלקלה בחור ד"ח של הלכה זו וגם בחור בקרב עובי נדקה אולי ימשיכו משאת הנדקה לכאן ואלה ישיאלו לכאן. ולא אחמד ממעב"ת ניי שאם רבים מיח"ס דק' יאליזאק חבנו מחשבות כאלו נדק באשר אין להם השנה ברורה בהליכות ישיבה וכמה קשה לעמוד ברוח הלמידים וחברים ואף כי במקום שני דעות וגם כי אין מכירין אחי ולא את הרב רח"ה ניי כי אם עפ"י שמועה ממסולחי אה"ק האוכלים אחי בכל סה דובר נב"ל. אמנם על מעב"ת ניי אני חמה הלא ידע כמעט הכל ויותר ממה שאני מפרש על חמכתו הרחבה להחזקן ולהזהר שלא יהי בנין כדי לספור חיו. — אך כפלי בחנאי הן אם יתנה הרב רח"ה ניי לכופ דעתו ולהיות עמדי בענין שיקרא גם שמו ע"ז וישא גם הוא דעו והשגחתו כמוני הנני לטובה הרח"ה ניי ולהפסיד דעתי האף כי מעט שיש לי לקוות שיהי הוא לעזר במאט החברים כאשר הי' לי לקוות מגדול אי מבחון וסמוך לזה אשר לו עוז לעשות בענין נ"כ; בכ"ז עלי לפנות מקום להרח"ה ניי...

ובמכתבו להרריי מיום היל הנ"צ כותב :

"... אם במאט הדבר נאה ומתקבל לחוב לטובה הרב רח"ה ניי אם אפשר בכ"ז יהי גזערים שלא יהא זה בפרט יסוד לבנין אשר המה מחשבים לבנות מזורף לבית החלמוד ולא ידברו בזה הפרט אלא בדק אפשר כי איך נוכל להחליט ענין על איש אשר רוח קמעה של אי רטון עוררתו ואשר ראו בעין המדמה כי עייז הרעיון יקל מאד עייז גדולי משפחתו לבצע מחשבותיהם אין זה כי אם עייז יסיונו הכנסות הישיבה הק' לישיבה חדשה שיהא נקרא שמו של הרח"ה ניי עליה. חכמים וגאונים ה' עליהם יחיו. הזהרו בדבריכם ואל חתמו מקום לדעות חיו...".
כן דרכ הנ"ב, וכל איש ישר יודה כי נדקו דבריו מאד; אך "הבריות המטונות והמנוגות, שמאלו סה מקום לזוד דגים במים עכורים עשו מעשים למדות עיני הנ"צ, ויהרסו את הבנין אשר בנה המיסד בעזר אלו...".

¹ "הנני רואה ויודע לב מעב"ת ניי — כהב אז הנני"ב להרריי ריינעם הי"ו — אשר הוא ער, ונפשו הק' נכספה לעשות בזה הענין דברים העומדים ברומו של עולם החקון. אמנם בעוה"ר עוד לא עלה בידו מאומה ובכרונותיו המסולאים להקין נדמים כלואים ונרדמים המה בהביון עוזו בדיח של הלכה...".

נוסף לזה העבירו קול כי הגאון הגדול והמפורסם, הישיש ר' יצחק אלחנן ספעקטאָר הי"ו האבדיק קאָוונא מפקח על ישיבת הפרושים, ושמו של הגאון הזה שנקרא עליה משך על הישיבה חוט של הן וחסד והרים קרנה בכבוד בעיני חבריו.

ישיבת הפרושים נוסדה בעיר קאָוונא בפרקר סלאָבאָדקא, ולראש הישיבה התנשא הרב ר' יצחק בלאזער, ולרגל השנוי הזה שנו גם מטרת הישיבה, תכליתה וערכה שנוי גדול כמו שיזכת הקורא להלן.

II.

מן הדברים אחרים שדברנו על אדות "ישיבת הפרושים בקאָוונא" במקום אחר בזכרנו אותה בדרך אנכי (1) למדו קוראינו, כפי ששמענו, לדעת כי לדעתנו הישיבה הזאת טובה היתה שלא נבראה משנבראה — מה שלא דמינו ולא עלתה על לבנו. להקוראים האלה, שגלו פנים שלא כהלכה בדברינו, אנהנו אומרים: שניתם בדעתנו; הישיבה הזאת קרובה ללבנו מאד ולא בשביל שמיסדה הראשון אָב הוא לכותב דברים האלה, אלא מפני שבאמת היא פנת יקרת בחומת היהדות. אבל אהבתנו אליה, כאל ישיבה שבכל אופן לומדים בה תורה, לא קלקלה שורת מַפְטְנו עליה... ובפה מלא נאמר כי הישיבה הזאת בצורתה עתה פרועה לשמצה, וצריכה תקונים גדולים.

תכלית התיסדות ישיבת קאָוונא (או יותר נכון: כנסית "הפרושים", כי אמנם על דעת המיסד לא עלה אז כלל לכנותה — ללא אמת — "ישיבה" ולקבעה בקאָוונא) היתה — כמו שהראו הקוראים בפרק הראשון — לתת היכולת ביד בני העניים שהובאו בעול היו משפחה (כלומר רחיים על צוארם) ובגלל העול הזה אנוסים הם לפרוש מתלמודם ולצאת מתוך ד' אמות של הלכה לעולם המסחר וכו' — לתת היכולת בידם להגות בתורת ד' בדעה צלולה ומיזשבת ולהגיע אל מטרתם: קופת כנסית-הפרושים תכלכל את נשי הפרושים וילדיהם בכבוד, כדי הספקתם; והם, הפרושים, אשר לחמם נתן מימיהם נאמנים, ישבו ויעסקו כל היום בתורה עד שימלאו כרסם בשו"פ למען יהיו רבנים מומחים וכובדקים הראויים לאותה איצטלא, הרבנות לא תהיה בסר ושני קהלות ישראל לא תקחינה עוד והמסחר ברבנות, זה המסחר השפל ומנונה אשר כבר צוהו עליו קמאי דקמאי ולא אשגחי בהו (2) יהדל גם הוא.

וזאת היתה מטרת יסוד כנסית הפרושים ותכליתה.

ומה אנהנו רואים בה עתה? אוי לנו אם נאמר ואוי לנו אם לא נאמר: צלמת ולא סדרים!... (3)

(1) ראה מאמרנו, שאלת הרבנות ופחרונה בזמן הזה" כנסת ישראל ספר שני (ד' 106).

(2) ידועה חקת חכמים שחקנו גאוני ישראל ביריד גרלמנין בלובלין בועד של ד' אלפים נענן היה ואיך לא הועילה...

(3) עם כל חפצי לבלי לדבר בגנותה של ישיבת הפרושים, שכרי סוף סוף היא כנסיה של לומדי-תורה, מוכרח אני להעתיק פה דברים אחדים מן המאמר "פרשת דבר הפרושים".

המשולחים הסובבים כל הארץ לאסוף כסף על "ישיבת קאיונא" אומרים כי הגאון הגדול ר' יצחק אלהן ספקטאר נ"י מקאיונא הוא הוא ש"סר ה"כנסיה

(המליץ לשנת 1884 נומר 89) לפי שהכרח הוא אחד מבני העיר קאיונא ונהיה לו ליה שבילי השיבה כשבילי עירו וגם חתם את שמו מפורש על מאמרו, ונכריס דברי חתם — ואלה דבריו:

הפרושים אשר בעירנו בנייה נאזים ובלתי נאזים, העומדים החת דגל ר' יצחק בלאזער

יחלקו בכלל לשני מינים, לפרושים אזרחים ולחרם פרושים, מלבד הבולתי נאזים שהמה כולם ממין

השני. הפרושים האזרחים המה הפרושים אשר כבר נובנו בעירנו, והם אינם לומדים כלום

— מלבד שרם קטן מהם — רק יספרו וימנו את לבני מרשפת העיר או ימדו בשעלם את בית

המוסר (מוסר-שמיבעל בע"מ) אשר להם, מאה פעמים ואחת בכל שעה ויזמרו משכיל חיזה

חיבות מספרי מוסר. ממין הזה המה גם המשולחים אשר מספרם כפי שמעתי המשה עשר וכל

אחד מהם מקבל שכרו בגלוי כיו ר"כ לשבוע ובסתר... אך אין לי עסק בנסתרות! המין

השני הם הפרושים סתם, נאזים ובחורים, היושבים בבתי המדרשות אשר בעיר בכלל ובפרט

בלאזארקא בפרט והונים בהלמוד, במוסר, וספרי מוסר, ודכים מהם הנהנים את היחרון

ללמוד ספרי מוסר על למוד ההלמוד ומבליה את רוב זמנם בעיון תפלה ובשאר עניני חסידות,

פרישות ונקיות. רב הפרושים משני המינים מהדרים להחפץ במנין שכולו פרושים בלי הערובות

איש זר בנייהם. וגם סרחי הפרושים, ריל הבחורים מחקים את מעביהם ועושים להם בשמי עזאם

מנין שכולו פרחים וכבר קרה פעמים רבות שבאמצע התפלה בא איש זר הביתה ויחפץ להחפץ

אחם יען כי אחר זמן התפלה בבור בבית התלה אחר ויפסיקו מהתפלה או האילו באים הבא

לנחת מעל פניהם או שהמה יאלו משם ויעזבונו לנפש. — — — אחרי כל זה לא יכלה

אם התחנע אחד מהם ויזו ויבנו לו בית חדש ויקשונו בנדר גבוה ובחור הבית בשנה הבין לו

מקוה: מים חיים למען יוכל לעבול בהם יום יום. בקיר אשר בבית הבין לו שני חורים האחד

למאכלי בשר ומשניה למאכלי חלב והוא קבל על עצמו לשבת בלמוד בחור הבית חמש שנים

רעפות מבלי לנחת ממנו החוזה ומבלי שיבא אליו אף אחד בקדמי הקדשים ואת חכלו יגיבו

לו דרך שני החורים. על זאת התעוררו וכבדי עירנו ויסיירו את גדרו והגבו נאלץ עתה למורת

רוחו לנחת פעם בפעם מכלאו אשר הבין לו. מעשים זרים כאלה וכאלה יעשו הפרושים בעירנו. —

חכמה ולשון אינם יודעים ואינם לומדים ולא עוד אלא שמהאחמים המה בכל אשר השיג ידם

לבער את הלמודים האלה מקרב עדתם ולו היתה הרעות בידם כי אז כרכו את כל המשכילים

בספרי השכלה ויניחום בלש, כי מורדי אור כמוהם עוד לא היו בישראל מאז היותו לגוי עד

היום הזה!... ואם מהם יקומו רבנים בישראל נקל לנו לחאר בנפשנו את החשכה האיומה

את המחלוקות וההטלות אשר ההינה בערי מוצנחיהם. — — — בין הפרושים אשר

בעירנו ישנם גם כאלה אשר לא ילמדו על מנה להיות רבנים, כי מה להם לבקש משרה אחרת

אם כבר השיגו את משרתם, את ארוחתם וכל צרכיהם יתנו להם וגם כך מסוים מדי שבו

בשבו לשלוח לנשותיהם. ולמען קיים את המין האנושי הם מוסעים שם אחת או פעמים בשנה

לביהם ואח"כ יצבו אל בית מקלסם ואלה אשר יגרם מחנך עליהם המזל או החבולה חדשה ויביאו גם

את נשותיהם גם את טפיהם הגה ויחישבו פה והמה ישארו פרושים נחיים. ואם חלמרו: איזה

לכסף מוא?... על זאת אשיבכם: האם אין כסף לישראל? !...".

מן הדברים האלה (שאינם אמנם לא אתן עזוהי עליהם) נקל להקורא לקנות לו מושג

מישיבת הפרושים ותכונתה בימים האלה.

לרבנים" והוא קברניטה; ואולם באמת הוא — "מלית שאולה". אין אנהנו דנים פה מה היה ערך הישיבה אלו היה הגאון הזה באמת המנהל והמורה; אבל רק זאת נאמר כי (כפי מה שנודע לנו ממקור נאמן) הגריא"ם איננו יודע כלל מכל הנעשה בישיבה הזאת, וזולתי להתווסף ידו על מכתב־הקבלה השלוהים לכל העוסקים בנבית הנדבות על הישיבה בערי ישראל; אבל בפנימיותה של הישיבה איננו יודע מאומה. "והעוסקים בצרכי צבור באמונה" לקחו להם שם הגריא"ם רק כאבן־מושב למשוך אליה לב המנדבים התלוי בכים... מיום שנסודה הישיבה הזאת עד היום הזה עוד לא הרצה הגריא"ם שעור לפני הפרושים אפילו פעם אחת! ודבר זה גלוי וידוע לכל מי שיודע מסתרי הישיבה איך נשתלשל הדבר שהגריא"ם החל לנענע בראשו... והעוסקים בהישיבה בקראם שם הגריא"ם עליה שלא בצדק, קיימו מה שאמרו ז"ל: אם בקשת להחנק תלה עצמך באילן גדול! וכבר העיד אחד הסופרים במכתב"ע לאמר: "אך עתה נוכחתי לדעת כי לא רובים ולא יער. כי הרב ר"י בלאזער הוא קברניטה של הישיבה הזאת, הוא המיסד (!sic) והוא העוסק בה הוא המנהל והוא המשגיח ושמו של הגריא"ם נ"י אינו אלא כמלית שאולה וכאילן גדול!" כי ע"כ הלילה לנו לתלות אשם כל הפרעות שבישיבת קאוונא⁽¹⁾ בראש הגאון מהגריא"ם ה"ו והוא ובסאו נקיים.

III.

המגרעות שבישיבת קאוונא, כמו שנראה גלוי לעין כל המתבונן עליה בשום לב, הן לשמחה נפשנו, הסרונים שיוכלו להפנות.

*

לראבון לבנו רואים אנהנו באספקלריא כי המאמר "עתידה תורה שתשתכח מישראל" — זאת הבשורה הרעה שנתבשרו אבותינו בשעה שנאמר להם: והיה כי יאמרו אליכם בניכם כו'⁽²⁾ — המאמר המעציב לב כל בעל לב עברי ומהולל נפש כל בעל נפש טהורה הולך ומתקיים בימינו אלה! המתהקה על שרשי השתלשלות הורתנו בעתים שונות יתעצב אל לבו בראותו כי ירדה

(1) בקראי לקבץ הפרושים שנקאוונא בשם "ישיבה" הני סומך רק על ההרגל, אבל כחצי לעצמי נשפי יודעת מאד כי השם הזה איננו נאה ויאה לה כלל. הן אמנם, גם בישיבה וואלאזין אין שפה מסוימת; גם היא, אם נמנה את עומק הדין ונחזור לעומק ולפנימיות כונת המלה הזאת לפי המוכן שהרגלו בו לעולם, רחוקה מעט מ"ישיבה"; אבל בכ"ז הלא יש בה שפה כל שהיא, הרי"ק קורא שעורו והתלמידים ילמדו בזה אחד ויש בה אחד המאחד ומאגד אותם; ואולם קאוונא, שיש בה רק חיצה קבץ אנרכים, אינה מגייס פרושים הנפוצים בכל בתי המדרשים והקלוצין כנאף על הכהנים, זה יושב בזוית זו ומזמר נמרה וזה בזוית זו וכוונה מוסרי, ואף להם לא ראש ולא "מגיד שעור", לא מנהל ולא מורה — הלא ישיבה תקראו??

אולם — לא השם הוא העיקר.

(2) מכלילת פ' בא.

התורה בוסננו עשר מעלות אהורנית במעלות אשר עמדה עליהן לפני שלשה וארבעה דורות; רואה הוא כי הימים הטובים שבהם נמשלו ישראל לדגים: "מה דגים הללו גדלון במים כיון שיודרה מפה אחת מלמעלה מקבלים אותה בצמאון כמו שלא מעמו מעם מים מימיהם, כך הן ישראל גדלון במים, בתורה, כיון שהם שומעין דבר הירוש מן התורה הן מקבלים אותו בצמאון כמו שלא מעמו דבר תורה מימיהן" ⁽¹⁾ הימים הטובים האלה כבר עברו ואינם עוד! עתה מעמו וישתו לומדי תורה, הוגיתלמוד בכל עיר ועיר מתי מספר הם, והתורה מונחת בקרן זווית! עתה — עת לעשות לד'... ⁽²⁾ כנסיה של פרושים תורנים מובהקים אשר ישימו לילה כיום להגות בתורת ד' יש בכחה להרים את התורה משפל מצבה ולהעמידנה על בסיס קיים. ועל כן חלילה חלילה לנו לנהוג בישיבת קאזונא מנהגסופרים, שהוא מנהג שהוק וקלות ראש; בכבוד ראש נרין ברבר הגדול הזה ואת הדברים שאנהנו מוצאים לנחוצן לשנות ולתקן בסדרי הנהגת ישיבת הפרושים נשים כה נגר קוראינו והם ישפטו:

*

(א) ישיבת הפרושים נוסדה לגדל רבנים בישראל ולהחזיק במעוז התורה. זאת היא המטרה הנכבדה שאליה צריכים מנהלי הישיבה (האסננס יש לה מנהלים ומי הם?) לקלוע בכל הנהגותיה וסדריה, הקיה ומשפטיה. אבל בדרך שהמנהלים מוליכין אותה עתה אנוסה היא להטא את המטרה: קופת הישיבה תומכת בידי הפרוש היותר מובהר בסך שני ר"כ לשבוע, להממצע ברובל והצי ולהגרוע ברובל אחד; בשעה שנחוצן לכל אחד מהם לכל הפחות המשה ר"כ לשבוע שהרי הפרוש אעפ"י שפרוש הוא — אשתו מברכת פרי הבטן, והילדים צריכים אכילה ושתייה, ומה יעשה הפרוש העני ברובל האחד הנתן לו מן הקופה, אשר ככהו כאין הוא לעמת הצטרכות ביתו? ! הלא אנוס הוא לפנות לבו לצרכי ביתו, ללמד לתלמידים ולאבד זמנו בשביל הפרוטה או להפסיק למודו לגמרי, כאשר כן הראנו הנסיון לא אחת! הפרוש אדם הוא ולא אַל; גם לו יש קבה, והקבה, מבלי לבקש השכונות רבים, דורשת תפקידה... אחד היה ר' אליעזר בן הורקנוס אשר "הבאיש ריה פיו על התורה" ואכל קיוות באהבתו לה ⁽³⁾, אחד היה גם ברורו, ומכנ"כ ברורנו שגר התורה כבה! — ואם רק להטריף את הפרושים לחם הקס הם (ולא לכלכל בני ביתם) תכלית הישיבה; "א"כ מה לנו קאזונא בעור יש לנו ישיבה כזו, בצלמה כדמותה, באיישישאק אשר — על דברת סופר אחד — "הוא באמת בית הספר הגבוה לתורת ישראל", וכשמונים תלמידים יבאו בה לשמוע את דבר ד', בחורים

⁽¹⁾ צירי פ"ז על סמוק וידנו.

⁽²⁾ "עת לעשות לה'." ר' נתן מסרס קדאי: הסרו חורקך — עת לעשות לד'. תג' רש"י אומר: אם לאית את הכריות שנהיטשו מן הארזה מאל עמוד וסחחזק צה"ל (יובלמי פ"ט דברכות).

⁽³⁾ "צ"ר פ' מיב (ועי' גם אכדרי' פ"ז וסדרי' פ"ה).

העוזבים בית הוריהם ובעלי אשה העוזבים אבות הורניהם ופורשים מנשותיהם". ולא עוד אלא שהיו ימים שלא הרהיב איש מחניכי ישיבות אחרות לבקש לו "מסיכות־רבנות" בטרם עשה שנה או שנתים בישיבת איישישאָץ (ובאמת יצאו ממנה הרבה רבנים גאונים, שהיו למאורות ברקיע היהדות); ובכ"ז לא תשלח משולחים ולא קבעה מעולם נדרות מערים אחרות ולא הרעישה ארץ ושמים, כי יושבי העיר בעצמם מספיקים לתלמידים־הפרושים את כל צרכיהם ומאכילים אותם על שלחנם בית איש יומו וכל בע"ב, כל בעל מלאכה וכל שכיר יום יפרוש ליושבים לפני ד' להם עניו" — ואם באישישאק הקטנה והעניה כן, בקאוונא הגדולה והעשירה על אחת כמה וכמה! ואם איפא כן, מה נחיצות יש לשלוח משולחים בכל קצוי ארץ להוציא הפרומה האחרונה מכיס אחינו העניים, האובדים והנדרים? ומה לנו לאסוף עשירות אלפי רז"כ לשנה — האם בשביל אותם ארבעה וחמשה מנינים פרושים הלוקחים חלקם רובל, רובל וחצי או שני רובל, לכל היותר, לשבוע אשר "לא יעלה ולא יוריד"? ומה יתרון לקאוונא על עיר אחרת? אלו הציע הגאון ר' יצחק אלהנן נ"י איזה שעור בתלמוד ופוסקים לפני הפרושים, אז אולי אמרנו: נהוץ להפרושים לשבת בקאוונא לשמוע שעורו של רבה (— ולענין השבון הכסף אין זה נ"מ —); אבל הלא ידענו כי הגאון הזה לא נסה מעולם לקרוא איזה שעור לפני הפרושים וכל עניניהם זרים לו, והאברכים לומדים כל אחד בפ"ע; וא"כ מה איכפת לנו אם הפרושים יהגו בתורה באישישאק או בעיר אחרת, ולא בקאוונא?

ל תת היכלת ביד כל "פרוש" תורני לעסוק רק בתורה כל היום בדעה צלולה ובלי דאגה, לעשותו הפשי מכל דאגות הזמן וטרויותיו: זאת היתה מטרת ישיבת הפרושים בהוסדה, ועלינו לשכור אותה! וע"כ על קופת הישיבה לבלי לקפוץ ידה ולתת לכל פרוש הגון אשר ברכה בו כל צרכי ביתו לפי ראות עיניה: ארבעה חמשה וגם ששה רז"כ לשבוע, באופן שיוכל הפרוש להנות רק בתורה ולהגיע אל מטרתו מבלי מפריעים מצד ביתו... (ב) הדבר שהפרושים מצפים לשלחן אחרים, כלומר: שאוכלים על שלחן "בעה"ב בית איש יומו — רע מאד וקלקלה גדולה כרוכה בעקבותיו. כל איש היודע תכונת הנפש וכחותיה, כל איש היודע להדור בהלך־נפש ובמחבא הרוח יודע עד כמה שארוחה כזאת משפלת רגשות האוכל! הפרושים, אשר רבים מהם יִעשו רבנים, שבאכלם לחם הסד כזה הם מאבדים בידיהם עז רוחם, טובעים רגשותיהם ומשהיתים תכונתם, מקלקלים בדרך זה את הרבנות קלקול גדול... לזאת נהוץ מאד לבנות בית מיוחד להפרושים, שם ינוחו מעמלם ושם יאכלו ארוחתם מאשר תכין להם הנהגת הבית, וכל האנשים המאכילים פרושים על שלחנם יתנו חלקם בכסף להבית; וא"כ יהיה "זה נהנה וזה לא חסר" — רק מעט, וכנגד התועלת הרב שיצא מזה — מאומה.

ג) מלבד הפרושים הלומדים בקאוונא ובסלאבאָדקא (הר הוא). רבים הם הנפוצים בערים אחרות וגם הם על הפרושים יִמְנו וגם הם יקחו חלקם בכסף הקופה — וזה לאיתכן. כנסית הפרושים צריכה שתהי' במקום אחד ולהתנהג בסדרים קבועים ורק אז תעשה פרי. לכן נהוץ לעשות לחק כי כל הפרושים יִעָדו רק

לקאזונא לכנסת-הגדולה ללמוד במקום אחד; וממילא ימנעו אז גם אלה מלאכול על שלחן אחרים כדרכם עתה, וכל מחסוריהם על בית-הכלכלה.

(ד) רבים הם עתה הפרושים שעשו את "פרישותם" לפרנסה: לנגד עיניהם אין כל מטרה זולתי הפרישות בעצמה; כהם בתורה דל ורזה ובמוסר הם שונים — ומה נקוה מאנשים כאלה? אמנם, הבל על הבסף שהבטלנים האלה נוטלים בהנם (או בשכר בטלה)! ונהוץ לתקן: כי כל פרוש הבא להסתתף על עדת הפרושים יבחן היטב וינסה במסה לראות עד כמה גדול כחו בתורה; והיה כי יראו הראשים כי ברכה בו ותקוה נשקפה ממנו, יחקרו וידרשו היטב על מצבו החמרי ויקבל לתוך הכנסיה; ואם אילן סרק הוא ולא יעשה פרי, אף עפ"י שיש בידו מליצות ומכתבי תעודות, — גרש יגורש לא יוחן; וחלקו יקהו אחרים, טובים ממנו.

(ה) בישיבת קאזונא, כמו בכל הישיבות, צריכה שתהיה התורה קבע והמוסר ארעי, כי המעשה גדול מן המדרש; תחת שעתה, לרגלי הרב ר"י בלאזער שהתנשא להיות לה לראש, נעשה המוסר (ולא מוסר השכל, שמעוטו יפה באמת מאד, אלא מוסר הבלים) קבע והתורה ארעית ורבים מכבדים את הראשונה על פני השניה העקרית — מניחים חיי עולם ועוסקים בהיי שעה! מפרושים פרושים מכל דעת ומשקיעים ראשם ורַבם במוסר לא יושע ישראל; כאנשים המבלים כל ימיהם על "ספרי-מוסר" לא יצאו לנו רבנים גדולים ומובהקים בתורה! התורה! אותה אנחנו מבקשים שילמדו הפרושים; ומוסר הבלים — אותו נהוץ לטאטא במטאטא השמר!

(ו) כל זמן שבית-מדרש-לרבנים ערוך בכל אין לנו הנה נוכל לצאת ידי חובת בית כזה בישיבה בישיבת קאזונא, ואם אך תתנהג כראוי תוכל למלאות מקומו הפנוי. אבל לתכלית זו נהוץ שיעמוד בראש הישיבה הזאת אדם גדול אשר עטרת ר"ם הולמטו והוא ינהל את הישיבה בהשכל ודעת, יורה להפרושים ההניכים דרך איך לדרוש ברבים, ילמדם מוסר השכל (לא מתוך שבט המוסר וכדומה) וישריש בקרבם הנהגות וסודות טובות שתפארת הן לאדם והכרחיות — לרב וגם יורה להם הלכה למעשה: ילך אתם לפרקים ידועים לבית המטבחים ויראה להם כל הנהוץ להם לדעת — עפ"י הנסיון, ויהיו האותות המטות שקראו מעל ה"יורה-דעה" (וזה עיקר גדול, וכבר אמרו ז"ל: גדול שמושה יותר מלמורה) ואז יצאו לנו מישיבת קאזונא רבנים הראויים באמת לאותה איצטלא. — והנה כל היודע תכונת רוח הרב הגאון ר' יצחק בלאזער נ"י והלך נפשו ודרכו ומשפטו כל הימים, יודע כי הוא (מבלי שנפגע בזה בכבוד תורתו ויראתו אפילו כמלא נימא) איננו האיש הראוי לעמוד, עפ"י דרכיו והנהגותיו, בראש הישיבה הזאת. ובאמת לא בחר בו איש ורק הוא בעצמו "התנשא למלך". והנה כל עוד שנו לחשוב כי כל מה שהרב בלאזער עושה לטובת ישיבת הפרושים — בהנם הוא עושה, לא מן המדה היה להרהר אחריו כלום כי — "אין בודקין במתנה"; אבל עתה שכבר נשמע בין ההיום (וגם הוא בעצמו מודה) כי הוא, הרי"ב, מקבל (בעצמו) שכרו משלם, הלא בכסף הזה נוכל לבהור לנו איש כלבבנו, איש הראוי באמת לעמוד בראש

הישיבה! והדבר הזה נהוץ מאד, וכל כבוד הישיבה תלוי עליו. מן הראוי איפוא, שיתאספו לאספה ויסירו את אלה המנהלים הישנים אשר העם מרנן אהריהם לא בסתר אהלו זה כבר, ומראש הרב בלאזער יסירו עמדתו שאיננה הולמתו, וימנו לראש הישיבה האיש הראוי לכהונה זו באמת.

(ז) אין חלקנו עם ההושדים בכשרים וגורלנו עם האנשים המטילים ספק בכל. אבל בכ"ז לא נוכל להעלים עין מן הטענה הגדולה שטענו הסופרים: תנו לנו חשבון מכל הכסף הנאסף על ידכם לתמיכת הישיבה! בכל הכבוד שנחלוק לכנהלי הפרושים, כלאנשים העוסקים בחזק התורה, גם בעינינו יפלא אם ישאו בר בבר סכום הכנסות הישיבה והוצאותיה. אם ישאל השואל: "הן גם לארץ החדשה יסעו משולחי הישיבה לאסוף כסף; האם באמת אין לאל יד אחינו ברוסיה להספיק לכאן פרושים כל צרכיהם כי מוכרחים הם המשולחים לנוע על אסעריקא?" ואם יעמיק השואל לשאל עוד: "הן ההוצאות הדרושות לזוואלזון ולמיר ולשאר הישיבות הרומות להן כמו ברק הבית, ספרים, נרות, עצים להסקה, שכר למשגיחים כו' וכו' אינן דרושות לישיבת קאוונא, שהרי הפרושים לומדים איש איש לבדו בבית-התפלה שלו, ועל מה הם מוציאים כסף רב כזה? ומאה אלף רוב"כ לשנה לא סך מצער הוא!" (המליץ שנת 1885 גליון 66) — אם כה ישאל השואל, בשעה שידו תהיה נטויה כמו תראה לנו באצבע על האחוזה הגדולה שקנו המנהלים בעד המשה ושבעים אלף רוב"כ בכספו של הנדיב ל—ן ומה שנעשה בה... הנה בע"כ יתעוררו איזה ספקות גם בלב המאמין היותר תמים!... יע"כ בבדי שלא לתת מקום לחשוד בכשרים, לבלי לעורר ספקות ולהעיר תמיהות, ובכדי לקיים מה שכתוב בתורה: "והייתם נקיים מד' ומישראל" — מן הראוי להרפס בסוף כל שנה במהברת מיוחדת דין וחשבון ברור מכל הכנסות ישיבת הפרושים והוצאותיה עד פרוטה אחת, מכל הליכותיה, סדרי למודיה, שמות ההנכים, הנתמכים וסכומי התמיכה, שמות הפרושים שנשכמו וכי' ובסוף ההוברת יוקצע מקום מיוחד בשביל הרושי תורה ופלפולי דאורייתא של הפרושים היותר מצוינים — להגדיל תורה ולהאדירה.

* * *

אם ישימו האנשים הנכבדים, שעליהם שצמנו מלתנו, לבם לדברינו הנאמרים באמת וצדק, אם יחדרו ויפנסו דברינו ללבם עמוק עמוק ויבינו וישכילו כי רק אהבתנו העזה לתורתנו הקדושה היא ששמה הדברים בפינו וכוונתנו רצויה; ואם ישתרל- להציא לפעולות ידים את התקונים שמצאנו לנהוץ לתקן בישיבת הפרושים בקאוונא להרים קרן התורה בכבוד — והיה זה שכרנו (*).

לידא, בהדש אלול תרמ"ט.

(*) הערת המו"ל: המאמר, להכנסות של תורה" מאת עוזרנו הנכבד החכם הר"ר משה רייזעס ל"י, הנוגע בשאלות העומדות בלחם כדומן של עולם היקדות ברוסיה ומחלל לפסוק חזקן כהלכה, המאמר הזה בשלמותו מחזיק חמשה ספרים גדולים. אך מפני דוחק הזמן והמקום לא יכולנו לתת פה רק את הפתיחה עם שנים. הספרים הנאמרים; ויחד גלשה הספרים עם ההקדמה כללית' (אחרית דבר) שמורים אמת ויבא א"י בלוצרנו הנ"ל, ואל יהיה המאמר שלם. ועד אז יואילו נא המזקרים לעזר כדומ משפטם. —